

Bölüm 7

Para ve Bankacılık

öğrenme çıktıları

1 Paranın Tanımı, İşlevleri ve Ölçülmesi

- 1 Paranın tanımını yapabilme; paranın işlevlerini ve para arzı tanımlarını sıralayabilme

3 Bankacılık Sistemi ve Para Arzı

- 3 Bankacılık sisteminin nasıl çalıştığını ve kaydi para yaratma sürecini açıklayabilme

Para Arzı, Para Talebi ve Denge Faiz Oranı

- 5 Para arzı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayabilme
- 6 Denge faiz oranının nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme

2 Paranın Tarihsel Gelişimi

- 2 Paranın tarihsel gelişimini özetleyebilme

Merkez Bankaları

- 4 Merkez bankasının işlevlerini ve para arzını kontrol etmek için kullandığı araçları sıralayabilme

Anahtar Sözcükler: • M1 • M2 • Mal Para • Fiat Para • Kaydi Para • Para Arzı • Para Talebi • Likidite

GİRİŞ

Para belki de insanoğlunun en önemli icatlarından biridir. Paranın icadı bir ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Toplu halde yaşayan insanlar ellerindeki malları ihtiyaç duydukları mallar ile değiştirmek için, yani ticaret yapabilmek için bir araca gereksinim duymuşlardır. Bugün para dendiğinde, aklımıza ilk olarak mal ve hizmetleri satın alırken, borçlarımızı öderken veya alacaklarımızı tahsil ederken kullandığımız kâğıt ve madeni paralar gelir. Bu bölümde göreceğimiz gibi, para sadece kâğıt ve madeni paralardan ibaret değildir. Günümüzde nakit adını verdiğimiz kâğıt ve madeni paraların dışında başka şeyler de para görevi görmektedir.

Bu bölümde hayatımızda ve ekonomide çok önemli bir yeri olan parayı ele alacağız. Paranın ekonomi için önemini anlayabilmek için öncelikle ekonomide neleri para olarak tanımlayabileceğimize açıklık getirmemiz gerekecektir. Bu bölümde parayı tanımlayabilmenin düşündüğümüzden daha zor olduğunu göreceğiz. Herhangi bir şeyi tanımlamanın bir yolu, o şeyin işlevlerini belirlemektir. Biz de paranın işlevlerinden hareketle neleri para olarak tanımlayabileceğimizi daha net bir şekilde göreceğiz. Daha sonra paranın tarih boyunca gelişimine bakacağız. Bu başlık altında paranın bugün kullandığımız şekli alırken geçirdiği aşamaları göreceğiz. Paranın tarihsel gelişimi aynı zamanda bankacılık sisteminin de gelişimidir. Bankacılık sisteminin ekonomide ne gibi işlevler yerine getirdiğine bakacak ve kaydi para yaratılma sürecini inceleyeceğiz. Daha sonra bankacılık sistemi ile ilişkili olarak merkez bankalarının işlevlerini ve para arzını nasıl kontrol ettiklerini anlamaya çalışacağız. Bununla ilişkili olarak, ekonomideki para miktarında meydana gelen artışın fiyatları nasıl etkilediğini inceleyeceğiz. Son olarak ise para talebini ele alacak ve para arzıyla birlikte faiz oranını nasıl belirlediğini göreceğiz.

PARANIN TANIMI, İŞLEVLERİ VE ÖLÇÜLMESİ

Günlük hayatta birçok insan para kavramını hem gelir, hem servet, hem de kredi kavramlarının karşılığı olarak kullanmaktadır. İktisatçılar için ise bu kavramlar birbirlerinden çok farklıdır. Aşağıdaki cümlelerin her birinde para kelimesi hatalı kullanılmaktadır:

- “Ayda kaç para (gelir) kazanıyorsunuz?”
- “Bütün paranı (servet) altına yatırmak yerine gayrimenkule yatırman daha akıllıca olur.”
- “Bu kriz ortamında iş kuracak parayı (kredi) bulmak çok kolay değil”

Para gelir, servet veya krediden çok daha farklı bir şeydir. Günümüzde para dendiğinde aklımıza ilk gelen, üzerinde belli bir değer ifadesi ve ait olduğu ülkenin sembollerinin olduğu kâğıt veya çeşitli madenlerden yapılmış nesnelerdir. Fakat gerçekte para bizim nakit olarak nitelendirdiğimiz kâğıt ve madeni paralardan çok daha geniş bir kavramı ifade eder. İktisatçılar mal ve hizmetlerin satın alınmasında ve borçların geri ödenmesinde genel kabul görmüş her şeyi para olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım aslında paranın ekonomideki işlevlerine atıfta bulunmaktadır.

Paranın İşlevleri

Paranın ekonomideki işlevlerini ortaya koyabilirsek, bu işlevleri gören her şeyi para olarak tanımlayabiliriz. Paranın üç temel işlevi vardır: değişim aracı olması; hesap birimi olması ve değer muhafaza aracı olması. Şimdi bu işlevlere daha yakından bakalım.

Değişim Aracı Olarak Para

Hayatını balık tutarak kazanan bir balıkçı düşünelim. Arada sırada akşam yemeğinde balık yemek güzel olabilir, fakat hiç kimse sadece balık yiyerek yaşamak istemez. Günümüzde, bu balıkçının yakındaki fırından ekmek almak istediğinde, karşılığında bir miktar nakit para vermesi veya bir kartla ödeme yapması hiç de garip bir durum olarak algılanmaz. Fakat bir an için para veya banka kartı gibi ödeme araçlarının olmadığını düşünün. İlk aklımıza gelen balıkçının ekmek karşılığında fırıncıya bir miktar balık vermesi olabilir.

✓ Mal ve hizmetlerin başka mal ve hizmetlerle değiş tokuş edilmesine trampa veya takas adı verilir.

Balıkçı elindeki balıkları takas ederek, ihtiyacı olan ekmeği satın almaktadır. Ama ya fırıncı balık istemiyorsa? Bu oldukça önemli bir problem

teşkil etmektedir. Çünkü bu durumda balıkçının ekmek alabilmek için ekmek karşılığında balık almak isteyen birini bulması gerekir. Takas sisteminde herkesin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri satın alabilmesi için, elindeki mal veya hizmeti takas edebileceği birini bulması gerekir. Diğer bir ifade ile karşılıklı isteklerin buluşması gerekir ki bu oldukça zor ve maliyetli bir işlemdir. Mal ve hizmetlerin değişimi için katılan bu maliyetler işlem maliyetleri olarak adlandırılır. Ekonomide uzmanlaşma arttıkça takas işlemi daha maliyetli hale gelmektedir. Herkesin tükettiği mal ve hizmetlerin çoğunu kendisinin ürettiği bir ekonomide takas sisteminin getirdiği maliyetler yüksek olmayacaktır. Çünkü böyle bir ekonomide nispeten az sayıda mal ve hizmet değişimi gerçekleştirilmektedir. Fakat ekonomide uzmanlaşma arttıkça takas sistemi daha maliyetli bir hale gelecektir. Ekonomideki herkesin farklı bir mal veya hizmetin üretiminde uzmanlaşması durumunda, mal ve hizmetlerin değişimine olan ihtiyaç daha da artacaktır. Böyle bir ekonomide herkes kendi ürettiği malın dışında her şeyi başkalarından sağlamak zorunda kalacaktır. Mal ve hizmet değişimindeki bu artış takas sisteminin daha maliyetli hale gelmesine yol açar.

Mal ve hizmetlerin değişimi için paranın kullanılması işlem maliyetlerini en aza indirir. Şimdi, para kullanıldığında balıkçı ve fırıncı arasındaki işlemin nasıl gerçekleştiğine bakalım. Balıkçı satın aldığı ekmek karşılığında fırıncıya para verir. Fırıncı istediği peyniri almak için peynircinin bu parayı kabul edeceğinden emin olarak balıkçının verdiği parayı kabul eder ve karşılığında balıkçıya ekmek verir. Fırıncı balıkçıdan aldığı parayı peynirciye vererek istediği peyniri alır. Böylelikle takas sisteminin getirdiği zorluklar aşılmış olmaktadır. Değişim aracı olarak para kullandığımız takdirde herhangi bir malı veya hizmeti satın almak için satıcının istediği başka bir mal veya hizmet bulmak zorunda kalmayız. Bunun yerine para kullanırız. Peki ama, satıcı neden parayı kabul etsin? Bunun sebebi satıcının kabul ettiği parayı başkalarının da kabul edeceğine olan inancıdır. Bizim verdiğimiz paranın başkaları tarafından kabul edilmeyeceğine inandığı an, sattığı mal veya hizmet karşılığında teklif ettiğimiz parayı kabul etmeyecektir.

Herhangi bir şeyin değişim aracı olarak kullanılması için belirli özelliklere sahip olması gerekir. Değişim aracı olarak kullanılacak bir nesne (1) standart olmalıdır; (2) kolay taşınabilir olmalıdır;

(3) kolayca bozulup deforme olmayacak kadar dayanıklı olmalıdır; (4) kolayca taklit edilemez olmalıdır; (5) her miktardaki alışverişe imkân verecek şekilde bölünebilir olmalıdır ve (6) geniş bir kesim tarafından kabul edilir olmalıdır. Bu özelliklere sahip birçok şey bulabiliriz. Gerçekten de tarihte birçok şey para olarak kullanılmıştır. Bunlar arasında kahve taneleri, tütün ve deniz kabukları gibi nesneler yanında altın ve gümüş gibi değerli madenleri de sayabiliriz.

Herhangi bir mal veya hizmet karşılığında kabul edilen bir ödeme aracı, ertelenmiş ödemelerin yerine getirilmesi, yani borçların ödenmesi amacıyla da kabul edilecektir. Örneğin, bir mobilya mağazası sattığı mobilyanın karşılığını satış anında para olarak kabul ediyorsa 60 gün sonra da para olarak kabul edecektir. Böylelikle para borçların ödenmesi için standart bir ödeme aracı olarak kullanılır.

Hesap Birimi Olarak Para

Para mal ve hizmetlerin değerlerinin belirlenmesinde, hesap birimi olarak kullanılır. Ağırlığın kilogram ile, mesafelerin metre ile ölçülmesi gibi mal ve hizmetlerin değeri de para ile ölçülür. Paranın hesap birimi olarak kullanılması farklı malların fiyatlarının karşılaştırılmasında önemli bir kolaylık sağlamaktadır.

Paranın mal ve hizmetlerin değerlerini ifade etmek için hesap birimi olarak kullanılmasının getirdiği kolaylığı bir örnek yardımı ile açıklayabiliriz. Şimdi, balık, ekmek ve peynir gibi sadece üç malın olduğu bir takas ekonomisini ele alalım. Bu malların birbirleri ile takas edilebilmesi için üç adet fiyata ihtiyacımız olacaktır: (1) balığın ekmek cinsinden fiyatı, (2) balığın peynir cinsinden fiyatı ve (3) peynirin ekmek cinsinden fiyatı. Fakat, mal çeşidi 10'a çıktığında takas işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi için 45 adet fiyata ihtiyacımız vardır. Eğer ekonomide 1000 çeşit mal varsa, takas işlemlerini gerçekleştirmek için bilmemiz gereken $1000(1000-1)/2=499.500$ fiyat söz konusudur. Satın alacağımız mal veya hizmeti diğerleriyle karşılaştırmak için bütün fiyatları bilmemiz gerekmektedir. Günümüz ekonomilerinde milyonlarca mal ve hizmetin olduğunu göz önüne alırsak bunun ne kadar zor olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Bu zorluk önemli bir işlem maliyeti oluşturmaktadır. Böyle bir ekonomide mal çeşidi arttıkça işlem maliyetlerinin de artacağı açıkça görülmektedir. Malların fiyatlarının

ifadesi için paranın kullanılması işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır.

1000 mal çeşidinin bulunduğu bir takas ekonomisinde 499.500 fiyata ihtiyacımız varken, paranın kullanıldığı bir ekonomide 1000 çeşit malın alınıp satılabilmesi için sadece 1000 adet, yani mal çeşidi kadar fiyatın bilinmesi yeterlidir. Paranın hesap birimi olarak kullanılması, ihtiyaç duyulan fiyat sayısını düşürerek işlem maliyetlerinin önemli ölçüde azalmasını sağlamaktadır.

Değer Muhafaza Aracı Olarak Para

Paranın diğer bir işlevi de değer muhafaza aracı olmasıdır. Bireyler ve hanehalkları elde ettikleri gelirlerinin tamamını harcamazlar. Gelirin tüketim için harcanmayan kısmı tasarrufu oluşturur. Tasarrufların zaman içerisinde birikmesiyle oluşan değere ise servet adını veriyoruz. Servetimizi finansal varlıklar olarak muhafaza edebileceğimiz gibi, reel varlıklar olarak da muhafaza edebiliriz.

- ✓ Fiziksel olarak bir değer taşımayan fakat mal ve hizmetlere dönüştürülebilen hazine bonoları ve hisse senetleri veya nakit para gibi şeylere finansal varlıklar adını veriyoruz.
- ✓ Fiziksel olarak da bir değer ifade eden konut, arsa ve tarla gibi gayrimenkuller; altın ve gümüş gibi değerli metaller; elmas gibi değerli taşlar veya otomobil gibi dayanıklı tüketim mallarına reel varlıklar adını veriyoruz.

Herhangi bir şeyin değer muhafaza aracı olarak kullanılabilmesi için satın alabileceği mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde azalmaması, yani satın alma güçlerini koruması gereklidir.

Bu noktada, para ile değer muhafaza aracı olarak kullanılabilecek diğer şeyler arasında nasıl bir fark olduğu sorusu akla gelmektedir. Servet biriktirme aracı olarak parayı hisse senetleri, hazine bonoları, mevduat, gayrimenkul veya diğer dayanıklı tüketim mallarından ayıran en önemli özellik, likiditedir.

✓ Likidite

Herhangi bir varlığın nakit paraya, diğer varlıklara, mal veya hizmete dönüştürülebilme kolaylığı olarak tanımlanır.

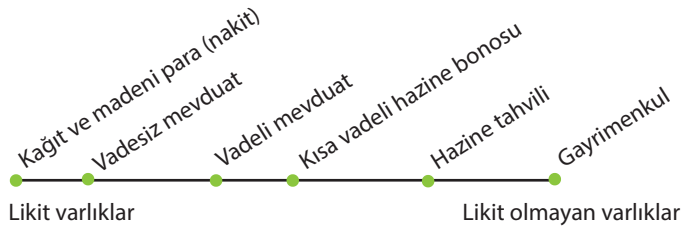
Buna göre en likit varlık paradır. Paranın ifade ettiği değeri, diğer değer muhafaza araçlarından çok daha hızlı bir şekilde diğer mal ve hizmetlere dönüştürebiliriz. Yani para ile istediğimiz an herhangi bir mal veya hizmeti satın alabiliriz. Herkes mal veya hizmet karşılığında parayı kabul edecektir. Fakat para yerine hazine bonosu veya konut kabul edecek birilerini bulmak o kadar kolay değildir. Bu nedenle, servetimizi istediğimiz zaman hızlı bir şekilde diğer varlıklara, mal veya hizmetlere dönüştürmek istiyorsak, servetimizin tamamını veya bir kısmını para olarak tutarız.

Servetimizi para olarak muhafaza etmemiz bazı durumlarda servetimizin azalmasına yol açabilir. Paranın değerinin düşmesi servetimizin azalmasına yol açacaktır. Paranın değerini, satın aldığı mal ve hizmet miktarı ile ölçeriz. Örneğin bugünkü 100₺ ile satın alabileceğimiz mal ve hizmet miktarı bir yıl önceki 100₺ ile satın alabildiğimiz mal ve hizmet miktarından daha az ise paranın değeri, yani satın alma gücü düşmüş demektir. Satın aldığımız mal ve hizmetlerin fiyatları artarsa paranın satın alma gücü düşecektir. Paranın iyi bir değer muhafaza aracı olması için, satın alma gücünü muhafaza edebilmesi gerekir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarının sürekli olarak arttığı bir ekonomide para satın alma gücünü muhafaza edemez. Fiyatlar arttıkça aynı miktardaki para ile satın alabileceğimiz mal ve hizmet miktarı azalacaktır. Dolayısıyla enflasyonun olduğu bir ekonomide para iyi bir değer muhafaza aracı değildir. Özellikle yüksek enflasyon paranın hızla değer yitirmesine yol açacaktır.

Para ile diğer değer muhafaza araçları arasındaki bir başka fark da, getiriler konusundadır. Paranın zaman içindeki getirisi genellikle borç senetleri ve hisse senetleri gibi finansal varlıkların getirisinden veya konut ve arazi gibi gayrimenkullerin getirisinden daha azdır. Bu nedenle servetimizi para olarak muhafaza etmemiz halinde yukarıda sayılan diğer değer muhafaza araçlarının getirilerinden vazgeçmiş oluruz. Vazgeçtiğimiz daha yüksek getiri paranın alternatif maliyetini oluşturmaktadır.

Paranın Ölçülmesi

İlerleyen satırlarda paranın değerinin ekonomideki para miktarı ile ilişkili olduğunu göreceğiz. Bu nedenle ekonomideki para miktarının ölçülmesi önem taşımaktadır. Yukarıda, mal ve hizmet satın almak amacıyla, servetimizi muhafaza etmek amacıyla ve fiyatları ifade edebileceğimiz bir hesap birimi olarak kullanılabilecek her şeyi para olarak tanımlamıştık. Ne var ki, modern ekonomilerde bu işlevleri yerine getirebilen, kâğıt para ve “bozukluk” olarak tanımladığımız madeni paraların dışında başka şeyler de vardır. Bu durum para stoku veya para arzı adını verdiğimiz, ekonomideki para miktarını ölçmeyi zorlaştırmaktadır. Bu zorluğun üstesinden gelebilmek için iktisatçılar çeşitli para tanımları yapmaktadırlar. Parasal büyüklükler adı verilen bu tanımlar likidite derecesine göre yapılmaktadır.

Şekil 7.1 Likidite Yelpazesi

varlık nakit paradır. Ondan sonra vadesiz mevduat ve vadeli mevduat gelmektedir. En az likit olanlar ise gayrimenkullerdir. Bu likidite sıralamasından hareketle en fazla likit olandan daha az likit olana doğru bir sıralama yaparak farklı para arzı tanımları yapılmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılanları M1 ve M2 para tanımlarıdır. Para arzı tanımları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Ayrıca, finansal yeniliklere ayak uydurabilmek amacıyla bu tanımlar zaman zaman güncellenirler. Burada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından kullanılan M1 ve M2 para tanımları ele alınacaktır.

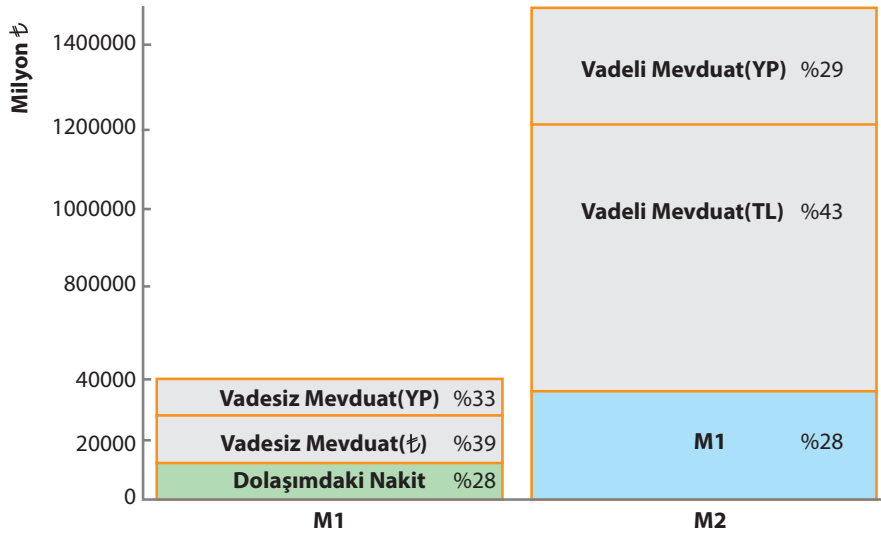
M1 Para Tanımı

Dar tanımlı para arzı olarak bilinen M1, dolaşımdaki nakit para ve vadesiz mevduatların toplamından oluşur. Dolaşımdaki nakit, bankaların kasalarındaki para hariç olmak üzere kâğıt paralar ile madeni paraların toplamından oluşur. Kâğıt para basma yetkisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na aittir. Madeni paralar ise Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi tarafından basılır. Vadesiz, mevduat istenildiği zaman hızla nakde çevrilebilen veya doğrudan mal ve hizmet alımında kullanılabilen mevduat hesaplarının toplam değeridir. M1 para tanımı ticari bankalar, katılım bankaları ve TCMB'deki vadesiz mevduatları içerir. M1 para tanımındaki vadesiz mevduatlar hem Türk Lirası hem de yabancı para cinsinden vadesiz mevduatları içermektedir.

$$M1 = \text{Dolaşımdaki Nakit} + \text{Vadesiz Mevduatlar}$$

M1 en yüksek likiditeye sahip para tanımıdır. Nakit parayı çok hızlı bir şekilde mal veya hizmete dönüştürebiliriz. Borçlarımızı kolaylıkla nakit parayla ödeyebiliriz. Aynı şekilde vadesiz mevduatlarımızı kullanarak ederek bütün ödemelerimizi gerçekleştirebiliriz. Bu işlemi vadesiz mevduat hesabımız üzerinde çek yazarak, artık birçok yerde geçerli olan banka kartlarını kullanarak veya elektronik olarak karşı tarafın banka hesabına transfer ederek gerçekleştirebiliriz.

Şekil 7.2 2017 Yılı Mayıs Ayı İtibariyle Türkiye'deki M1 ve M2 Para Tanımları ve Bileşenleri

Şekil 7.2'de M1 ve M2 para tanımlarının 2017 yılı Mayıs ayı itibariyle Türkiye'deki değeri verilmiştir. Dolaşımdaki nakit toplam M1 para arzının %28'ini oluştururken, Türk Lirası ve yabancı para cinsinden vadesiz mevduatlar %72'sini oluşturmaktadır.

M2 Para Tanımı

M2 geniş tanımlı para arzıdır. Geniş tanımlı para arzı, M1 para arzına ilave olarak daha az likiditeye sahip olan vadeli mevduatları da kapsar. Buradaki vadeli mevduatlar bankalardaki ve TCMB'deki Türk Lirası ve yabancı para cinsinden vadeli mevduatlardır.

$$M2 = M1 + \text{Vadeli Mevduatlar}$$

Vadeli mevduatlar vadesiz mevduatlara göre daha az likiditeye sahiptir. Vadeli mevduatlar ödemeler için kullanılamaz fakat kolayca vadesiz mevduata veya nakde dönüştürülebilir. M2 para tanımı paranın değer muhafaza işlevini vurgulayan bir para tanımıdır. Şekil 7.2'de görüldüğü gibi M1 tanımına giren dolaşımdaki nakit ve vadesiz mevduat M2 tanımlı para arzının sadece %28'lik bir kısmını oluşturmaktadır. M1 ve M2 tanımları haricinde özel amaçlar için geliştirilmiş başka para tanımları da mevcuttur. Bununla birlikte en önemli ve en yaygın kullanılanları M1 ve M2 para arzı tanımlarıdır.

Öğrenme Çıktısı

1 Paranın tanımını yapabilme; paranın işlevlerini ve para arzı tanımlarını sıralayabilme

Araştır 1

Türkiye'de Amerikan doları ve İbrahim Çallı resimlerini para olarak değerlendirebilir miyiz? Paranın fonksiyonlarından hareketle ele alınız.

İlişkilendir

Parasal büyüklük tanımları için T.C. Merkez Bankası'nın <http://tiny.cc/tcmb-paratanimlari> internet adresini inceleyiniz.

Anlat/Paylaş

Servetin muhafazası için genellikle nakit yerine konut, hazine bonosu ve mevduat gibi diğer araçların tercih edilmesini nasıl açıklarsınız?

PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Elimizde hapishane koşulları gibi olağan dışı örnekler dışında tarihte takas sistemini kullanan toplulukların mevcudiyetine dair herhangi bir kanıt yoktur. Bunun yerine insanlar çok eski tarihlerden beri çeşitli nesneleri değişim aracı olarak kullandılar. Bunların arasında hayvan kürkleri, tahıl, tuz, kahve taneleri, deniz kabukları ve kaplumbağa kabuğu gibi sıra dışı nesnelerin yanında, altın ve gümüş gibi değerli metaller sayılabilir. Bugün kâğıt para ve elektronik para günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde ödemelerimizde kullandığımız araçların niteliklerini anlamak için paranın tarihsel gelişimine kısaca bakmak faydalı olacaktır.

Mal Para

Para olarak kullanılan ilk nesneler hayvan kürkleri, tahıl vb. gibi tüketim mallarıydı. Bu nesneler hem tüketim amacıyla talep ediliyor, hem de değişim aracı olarak kullanılıyordu.

✓ Para olarak kullanılmasının yanında bir mal olarak da değer taşıyan nesnelere “mal para” adı verilmektedir.

Örneğin hayvan derileri, tahıl ve kahve taneleri başka kullanım alanlarına sahip oldukları için mübadele aracı olmalarının dışında da bir değere sahiptir. Para olarak kullanılmaya en elverişli mallar altın ve gümüş gibi değerli madenlerdir. Değerli madenler kendi başına da bir değer taşıdığı için para olarak kullanılmaya oldukça uygundur. Herkes, bir mal olarak da değer taşıyan altını mal ve hizmet karşılığında kabul etmeye hazırdır. Altın ve gümüş gibi değerli metallerin bölünebilir olmaları, diğer nesnelere göre daha kolay taşınabilmeleri ve daha dayanıklı olmaları, bu metallerin para olarak tercih edilmelerine neden olmuştur.

“Sikke” adı verilen ve altın, gümüş gibi değerli maden içeren madeni paraların uzun bir tarihi vardır. Bu konudaki en eski bulgular, Anadolu’da yaşamış bir topluluk olan Lidyalıların M.Ö. 7. yüzyılda altın ve gümüşten madeni para bastıklarını göstermektedir. Sikkeler genellikle devlet otoritesi tarafından basılırlar ve içerdikleri değerli maden miktarı devlet tarafından belirlenir.

✓ Sikkelerin içerdiği değerli maden miktarının azaltılarak değerinin düşürülmesine “tağşiş” adı verilir.

Altın, gümüş, bronz ve bakır gibi madenler içeren sikkelerin kullanıldığı sisteme “metalik para sistemi” adı verilir. Tarihte altın ve gümüş gibi birden fazla madeni paranın aynı anda kullanıldığı dönemler olmuştur. İkili metalik para sistemi adı verilen bu sistemde hem altın hem de gümüş sikkeler dolaşıma çıkmıştır. Böyle bir ikili para sisteminde altın ve gümüş sikkelerin satın alabilecekleri mal ve hizmet miktarı aynı olsa bile herkes, daha değerli bir maden olan altın içeren sikkeleri tutmak istediği için, ödemelerinde mümkün olduğunca daha az değerli bir maden olan gümüş içeren sikkeleri kullanacaktır. Bu nedenle dolaşımda sadece gümüş sikkeler kalacaktır. Kısaca “kötü para iyi parayı kovar” şeklinde ifade edilen bu durum “Gresham Yasası” olarak bilinir. Burada kötü parayı gümüş sikkeler, iyi parayı ise altın sikkeler temsil etmektedir.

Paranın serüvenindeki bir sonraki aşama kâğıt paranın kullanılmasıdır. Kâğıt paralar tarihte ilk olarak M.S. 800 yıllarında Çin’de kullanılmıştır. Çin’de kullanılan kâğıt paralar kuyumcularda muhafaza edilen altın ve gümüş gibi değerli madenleri temsil eden ödeme emirleriydi. 13. yüzyıla kadar kullanılan bu kâğıt paralar bu dönemde yaşanan çok yüksek fiyat artışları sonucunda dolaşımdan kalkmıştır. Kâğıt paralar Çin’den beş yüzyıl sonra Avrupa’da kullanılmaya başlanmıştır. İngiltere kralı III. William’ın Fransa’ya karşı savaşını finanse etmek amacıyla 1694 yılında kurulan İngiltere Merkez Bankası (Bank of England), kuruluşunun hemen ardından topladığı altın mevduatları karşılığında kâğıt para basmaya başlamıştır.

Bu dönemlerde kullanılan kâğıt para aslında bankalarda bulunan altın ve gümüş rezervlerini temsil eden alacak senetlerinden ibaretti. Banka notu anlamına gelen banknot adı verilen bu kâğıtlar, bankadaki belli bir miktar altın mevduatını temsil ediyordu. Bu nedenle, değerli maden karşılığı basılan banknotlar, aslında mal paranın başka bir şeklidir. Bankalar, altınını bankaya yatıran müşterilerine bu banknotlardan veriyorlardı. Altın karşılığında alınan banknotlar her türlü ödemelerde kullanılıyordu, çünkü altın taşımak hem tehlikeli hem de maliyetliydi. Sattığı mal ve hiz-

met karşılığında bu banknotları alanlar da bankaya gidip altını tahsil etmek yerine elindeki banknotu kendi ödemelerinde kullanmayı tercih ediyordu. Bugün dahi kâğıt para anlamında banknot kelimesi kullanılmaktadır.

Sigara Para

Malların para olarak kullanımına ilginç bir örnek sigaradır. İkinci Dünya Savaşı sırasında müttefik kuvvetlerin askerlerinin tutulduğu Nazi esir kamplarında sigaranın bir mal para olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu kamplarda sigara, paranın bütün fonksiyonlarını yerine getirmekteydi. Sigaralar ödeme aracı olarak, hesap birimi olarak ve değer muhafaza aracı olarak kullanılıyordu.

Sigaralar bütün esirler tarafından bir ödeme aracı olarak kullanıldığı için, sigara içmeyen esirler bile sigara kabul ediyorlardı. Esir kamplarında ticareti yapılan mal ve hizmetlerin fiyatları sigara cinsinden belirleniyordu. Örneğin bir gömlek 60 sigara, bir somun ekmek 5 sigaraydı. Bir esir diğerinin gömleğini 10 sigaraya yıkıyordu. Esirler sigaraları servet biriktirme aracı olarak da kullanmaktaydı. Ayrıca bu esir kamplarında biriken kumar borçları da sigarayla ödeniyordu.

Kızılhaç Nazi esir kamplarındaki tutsaklara sigara, gıda, giyim eşyası ve diğer mallar içeren standart yardım paketleri dağıtıyordu. Her bir esirin dağıtılan mallarla ilgili zevk ve tercihleri farklı olduğu için istemedikleri malları daha fazla tüketmek istedikleri mallarla takas etme eğilimindeydiler. Böyle bir ortamda ticareti daha etkin hale getirmek için bir para birimine ihtiyaç vardı ve sigara bunun için en uygun mal olarak para görevi görmeye başlamıştı.

Mal para olarak sigara, esir kamplarındaki diğer mallara kıyasla önemli avantajlara sahipti. Öncelikle Kızılhaç'ın dağıttığı sigaralar standarttı, kolay taşınıp saklanabiliyordu ve kolaylıkla bozulmuyordu. Esir kampındaki imkânlarla sigaraları taklit etmek mümkün değildi. Ayrıca sigaralar paketinden çıkarılarak tek tek sigaralar olarak da kullanılabiliyordu. Yani küçük birimlere bölünebilme kolaylığı vardı. Bütün bu özellikler sigarayı esir kampı şartları içinde mükemmel bir mal para haline getiriyordu. Sigaranın değişim aracı olarak kullanıldığı başka örnekler de mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da ve 1980'li yıllarda Rusya'da Amerikan sigaraları ödeme aracı olarak kullanılmıştır.

Fiyat Para

Bugün kullandığımız kâğıt para ve madeni paraların kâğıt ve metal olarak önemli bir değerleri yoktur. Bu paraların satın alabildiği mal ve hizmetin değeri kâğıt ve metal olarak değerlerinin çok üstündedir. Ayrıca bu paraların altın gibi herhangi bir karşılığı da yoktur. Para basımını tekelinde bulunduran merkez bankası istediği kadar para basabilir.

✓ Herhangi bir değerli metal karşılığı bulunmayan ve bir mal olarak da değer taşımayan paralara "fiyat para" veya "itibari para" adı verilmektedir.

Fiyat para gibi değersiz bir kâğıt veya teneke parçasının para olarak kullanılabilmesinin birkaç dayanağı vardır. Bunlardan bir tanesi arkasındaki devlet gücüdür. Örneğin Türk Lirasını (₺) para olarak kullanırız. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti öyle emretmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin para birimi olarak Türk Lirası kabul edilmiştir. Latince kökenli "fiyat" kelimesi de zaten emir anlamına gelmektedir.

Fiyat paranın kullanılmasının bir sebebi de, iktisatçıların "network etkisi" veya "şebeke etkisi" adını verdikleri etkidir. Türk Lirasını para olarak kullanırız çünkü herkeste Türk Lirası vardır ve herkes tarafından kullanılmaktadır. Herkes tarafından kullanılması, arkasında herhangi bir otorite olmasa bile başlı başına herhangi değersiz bir nesnenin para birimi olarak kabul görme nedenidir. Bunun çarpıcı bir örneği Irak'ta yaşanmıştır.

1991 yılındaki Körfez savaşıdan sonra Irak 36. Paralel boyunca fiilen Güney ve Kuzey Irak olarak ikiye bölünmüştü. Saddam Hüseyin yönetimindeki Güney Irak, harcamalarını finanse edebilmek için para basmak zorundaydı. Daha önce Irak'ın resmi parası olan Irak dinarı İsviçre'de bastırılırken, Birleşmiş Milletler ambargosu nedeniyle artık bu söz konusu değildi. Saddam Hüseyin de dinarı kendi imkânlarıyla basmaya karar verdi. Daha önce İsviçre'de basılan dinarlar ile aynı olmayacağı için, vatandaşlardan üç hafta içerisinde ellerindeki eski dinarları üzerinde Saddam Hüseyin'in resmi olan yeni "Saddam dinarı" ile değiştirmeleri istendi. Kuzey Irak'ta yaşayan halk ise "İsviçre dinarı" adını verdikleri eski dinarları kullanmaya devam ettiler.

Arkasında hiçbir otoritenin bulunmadığı İsviçre dinarları 2003 yılında Amerikan işgal yönetiminin birleşik Irak'ta Yeni Irak dinarını dolaşıma sokmasına kadar kullanıldı. Bu süre zarfında, zaman zaman bir İsviçre dinarının değeri 300 Saddam dinarına kadar çıkmıştır. Bu örnekte görüldüğü gibi fiyat paranın dolaşımda olması için arkasında bir parasal otoritenin veya devlet gücünün bulunması bir zorunluluk değildir.

Günümüzde ödemelerimizde kâğıt para ve madeni paralardan oluşan nakit paranın dışında başka ödeme araçları da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlar arasında vadesiz mevduat hesapları üzerinden verilen çekler, elektronik fon transferleri, banka kartları, elektronik para ve mobil para en yaygın olanlarıdır.

Çekler

Bugün ödemelerimizde kullandığımız, kâğıt paradan başka araçlar da mevcuttur. Bunlardan biri çeklerdir. Çekler ödeme yapan kişinin mevduat hesabından çek tutarı kadar paranın çeki alan kişinin hesabına transfer edilmesi için verilmiş talimatlardır. Karşılıklı ödemeler birbirlerini iptal ederler ve para transferi gerçekleşmeden ödemeler yapılmış olur. Çekler özellikle büyük miktarlardaki ödemelerde oldukça kullanışlıdır. Ödenecek miktar çekin üzerine yazıldığı için, büyük miktardaki ödemeler çok miktarda para taşınmasına gerek olmadan gerçekleştirilir.

Çeklerin en büyük dezavantajı bir yerden başka bir yere götürülmesinin zaman almasıdır. Bu iş genellikle posta aracılığıyla yapılır. Dolayısıyla acil durumlarda çekin alıcının eline ulaşması gecikebilmektedir. Ayrıca farklı bankalara ve hatta aynı bankanın farklı şubelerine ait çeklerin işleme konmaları önemli maliyetler oluşturmaktadır.

Teknolojinin Etkisi ve Elektronik Para

İnternetin gelişmesiyle birlikte, mevduat hesapları arasında para transferi için çekler yerine havale ve EFT (Electronic Funds Transfer) gibi elektronik para transfer sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Elektronik para transfer sistemleri çek ile karşılaştırıldığında çok daha hızlı ve düşük maliyetlidir. Günümüzde, cep telefonları kullanılarak elektronik ödeme yapılabilmektedir.

Elektronik para transferine dayalı bir diğer ödeme aracı ise banka kartlarıdır. Banka kartları ödemeyi yapanın mevduat hesabından alıcının hesabına elektronik para transferi yapan kartlardır. Bu nedenle banka kartları çeklerle aynı işlevi görmektedir. Dolayısıyla banka kartları da, ödemelerde kullanılmalarına karşın para olarak değerlendirilmezler.

Teknolojik gelişmelere paralel olarak gelişen bir diğer ödeme aracı ise elektronik paradır. Dijital para veya sanal para olarak da isimlendirilen elektronik para, banka kartları gibi sadece çeklerin yerini almakla kalmamakta, aynı zamanda nakit paranın yerini de almaktadır. Elektronik para ilk olarak internet üzerinden yapılan alışverişlerde kullanılabilecek güvenli bir para olarak ortaya çıkmıştır. Kullanıcılar internet üzerindeki bir bankadan elektronik para satın alarak yine internet üzerinden yaptıkları alışverişlerde kullanabilmektedirler. Günümüzde bunun en yaygın kullanılan örneği PayPal ödeme hizmetleridir.

Bugün pek çok üniversite kampüsünde ödemelerde kullanılan ve değer depolanabilen kartlar elektronik paraya diğer bir örnek olarak verilebilir. Kullanıcılar bu kartlara para yükleyebilmekte ve bunu kampüsteki birçok alışverişte ödeme aracı olarak kullanabilmektedirler. Benzer bir sistemi bazı belediyeler toplu taşıma sistemlerinde kullanmaktadır. Elektronik paranın en gelişmiş şekillerinden biri ise mobil paradır.

Mobil Para: M-PESA

Kenya'da uzun saatler çalışan bir işçinin kazandığı parasını ülkenin diğer ucundaki ailesine gönderebilmesi için cep telefonundan bir kısa mesaj atması yeterlidir. Bunun için saatlerce yürüyerek en yakın şehirdeki banka şubesine gitmesi veya bir internet bağlantısına sahip olması gerekmiyor. Tek ihtiyaç duyacağı şey Kenya'da hemen herkesin sahip olduğu basit bir cep telefonudur. Ayrıca bu işlemi bankacılık sistemindekine kıyasla çok daha ucuza yapabilmektedir. M-Pesa adı verilen bu sistem ülkedeki pek çok alışveriş işleminde de ödemeleri gerçekleştirmek amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır.

M-Pesa cep telefonu tabanlı bir para transfer sisteminin adıdır. Bu sistem kullanılarak bir tür elektronik para olan "e-float" cep telefonu kullanıcıları arasında transfer edilebilmektedir. Cep telefonu sis-

temi aracılığıyla kullanılabildiği için “mobil para” olarak adlandırılmaktadır. “M” mobil kelimesinin kısaltması olarak kullanılmaktadır. “Pesa” kelimesi ise Swahili dilinde para anlamına gelmektedir. 2007 yılında mobil telefon firması Safaricom tarafından Kenya’da kullanıma sunulmasından sonra, M-Pesa kullanımı hızla yaygınlaşmıştır. 2011 yılı itibarıyla Kenya’da yetişkin nüfusun %54’ü M-Pesa kullanmaktadır. Günümüzde M-Pesa veya benzer sistemler Kenya, Uganda, Tanzanya, Afganistan gibi üçüncü dünya ülkesi olarak nitelendirilen az gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

M-Pesa kullanıcıları ellerindeki nakit parayı elektronik paraya dönüştürebilmekte ve cep telefonlarında muhafaza edebilmektedirler. Elleriindeki elektronik paraları kısa mesaj yardımıyla bir başka kişinin cep telefonuna transfer edebilmekte veya tekrar nakit paraya dönüştürebilmektedirler. Mobil parayı nakit paraya dönüştürme işlemi, hizmeti sağlayan telefon şirketlerinin bankalardan çok daha fazla sayıda ve yaygın olan temsilcileri sayesinde gerçekleştirilmektedir.

Mobil para türleri gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde de mevcut olmasına rağmen, az gelişmiş ülkelerdeki yaygınlığa hiçbir zaman ulaşamamıştır. Örneğin Almanya’nın herhangi bir şehrinde taksi ücretinizi veya başka bir alışverişinizi mobil para ile ödeyebilme şansınız çok düşüktür. Buna karşılık Kenya’da taksilerden berberlere, kasaplardan giyim mağazalarına kadar birçok yerde mobil para kullanılabilmektedir.

Mobil paranın yaygın olarak kullanıldığı ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin yeterince gelişmemiş ve yaygın olmayan bir bankacılık sistemine sahip olduklarını görmekteyiz. Bu ülkelerde kentlerde bile yeterince banka şubesi bulunmamaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlar ise en yakın banka şubesine ulaşabilmek için saatlerce yol kat etmek zorundadırlar. Bu ülkelerde mobil para kullanan bireylerin sayısı banka hesabı olan bireylerden çok daha fazladır. Bu açıdan mobil para sistemi bankacılık sisteminin yetersiz kaldığı boşluğu doldurmaktadır.

M-Pesa kullanıcıları tasarruflarını elektronik para şeklinde muhafaza edebilmektedirler. Bu nedenle M-Pesa aynı zamanda bir değer muhafaza aracı olarak kullanılabilmektedir. Bununla birlikte M-Pesa’nın en yaygın kullanımı para transferidir. Elektronik para olarak yapılan bu transferler, alışverişlerin veya borçların ödenmesi amacıyla yapılan transferler kadar, aile bireyleri arasında yapılan karşılıksız transferleri de içermektedir. Bu tür kullanımın yaygın olmasının nedeni, elektronik paranın hırsızlığa karşı güvenli bir ödeme şekli olması ve para transferinin çok düşük bir maliyetle gerçekleştirilmesidir.

The Economist dergisinin M-Pesa hakkındaki haberi: <http://www.economist.com/node/16319635>.

Yaşamla İlişkilendir

Bitcoin: Bilgisayar Korsanlarının Gözde Para Birimi

12 Mayıs 2017 Cuma günü bilgisayar korsanları 150 ülkede büyük çoğunluğu kamu kurumlarında, çok önemli verilerin muhafaza edildiği yaklaşık 200.000 bilgisayara virüs bulaştırdılar. “WannaCry” adı verilen virüs bulaştığı bilgisayardaki bütün dosyaları şifreliyor ve şifreyi çözmek için fidye istiyordu. Bilgisayar korsanları her bir bilgisayar için \$300 değerinde “Bitcoin” talep ediyorlardı. Dahası, eğer bu meblağ 72 saat

içinde ödenmezse fidye \$600’a çıkıyor, 7 gün sonra ise bütün dosyalar sonsuza kadar siliniyordu. Bilgisayar korsanlarının fidye olarak talep ettikleri “Bitcoin” (‘bitcoin’ şeklinde okunur) nedir ve korsanlar neden başka bir para birimi değil de Bitcoin talep ettiler?

Bitcoin güçlü bir şekilde şifrelenmiş, dünyanın herhangi bir yerindeki bir kişiye elektronik olarak kolayca transfer edilebilen, tamamen sanal bir para birimidir. Bitcoin transferini gerçekleştiren şebeke de bitcoin olarak adlandırılmaktadır.

Diğer paralardan farklı olarak Bitcoin'in arkasında herhangi bir otoritenin garantisi yoktur. Bitcoin şebekesinde herhangi bir kontrol merkezi mevcut değildir ve tamamen dağınık bir şebekedir. Bu nedenle kullanıcıların kimliklerini ifşa etmeye zorlamak mümkün değildir. Bilgisayar korsanlarının Bitcoin talep etmesinin en önemli nedeni tamamen anonim bir şekilde transfer edilebilmesidir. Bu şekilde gerçek para birimleri veya finansal sistem tarafından kullanılan elektronik fonlar gibi izinin sürülebilmesi riskinden kurtulmayı amaçlamaktadırlar. Birçok ülkede yerel para birimi karşılığında Bitcoin satın alınabilen firmalar mevcuttur.

Bitcoin 2008 yılında Satoshi Nakamoto takma adıyla bilinen ve sadece eposta ve sosyal

medya üzerinden iletişim kuran esrarengiz bir kişi tarafından yaratıldı. Gerçekte kim olduğu hala bir muamma olan Satoshi, Bitcoin kurallarını belirleyerek Bitcoin yazılımını 2009 yılında kamuoyuna açmıştır. En önemli kural bütün dünyada en fazla 21 milyon Bitcoin üretilileceğidir. Arzı bu şekilde sınırlanan Bitcoin'in piyasa değeri ilk günden bu yana artmaktadır. 2009 yılında \$0,03 değerinden satılan Bitcoin'in dolar fiyatı 22 Mayıs 2017 itibarıyla \$2283, Türk Lirası fiyatı ise 8400 ₺'dir.

Kaynaklar: <https://goo.gl/Nj3TMW>

<http://www.coindesk.com/price/>

<https://www.doviz.com/bitcoin>

Öğrenme Çıktısı

2 Paranın tarihsel gelişimini özetleyebilme

Araştır 2

Kredi kartları para olarak değerlendirilebilir mi?

İlişkilendir

M-Pesa hakkında hazırlanmış bir belgesel videosu için <http://www.youtube.com/watch?v=zQo4VoLyHe0> adresini ziyaret edebilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Sigaranın para olarak kullanıldığı bir esir kampına, para olarak kullanılan sigaralardan çok daha kaliteli bir markaya ait sigaraların sokulduğunu varsayalım. Bu kaliteli sigaralar ile Kızılhaç sigaralarının aynı anda para olarak dolaşımda kalması mümkün müdür?

BANKACILIK SİSTEMİ VE PARA ARZI

M1 ve M2 para arzı tanımlarına göre para olarak nitelendirdiğimiz şeyin çok önemli bir kısmı bankalardaki vadeli veya vadesiz mevduatlardan oluşmaktadır. Bu nedenle para arzını daha iyi anlayabilmek için bankacılık sistemini anlamak gerekmektedir. Bankalar birer işletmedir ve her işletme gibi kâr elde etmek amacıyla faaliyet gösterirler. Her ne kadar çok farklı hizmetler verseler de, bankaların temel işlevleri borç vermek isteyenler ile borç almak isteyenler arasında aracılık yapmaktır.

Bankalar gelecek için tasarruf yapanlarla, yatırım projelerini hayata geçirmek için krediye ihtiyacı olanları bir araya getirirler. Bu işlemi genel olarak topladıkları mevduatları, firmalara veya ihtiyacı olan tüketicilere kredi olarak vermek suretiyle yaparlar. Bankalar mevduata verdikleri faizden daha yüksek bir faizle kredi verirler. Mevduat ve kredi faizleri arasındaki fark bankaların elde ettikleri kârın temel kaynağıdır. Topladıkları mevduatı ne kadar yüksek faizle kredi olarak verirlerse o kadar fazla kâr elde ederler. Bu nedenle düşük faizle mevduat toplayıp yüksek faizle kredi vermeye çalışırlar.

Bankalar kredi verdikleri yatırım projelerinin kârlılığını ve kredi verdikleri kişi ve firmaların güvenilirliklerini kontrol etmek zorundadırlar. Bankanın kredi verdiği yatırım projesi kârlı değilse, borçlu aldığı krediyi geri ödeyemeyebilir. Bu durumda banka verdiği kredinin tamamını veya bir kısmını kaybedebilir. Bankaların kredi verecekleri projelerin kârlılıklarını değerlendirmeleri ekonomideki kaynakların etkin dağılımı açısından önem taşır. Kaynakların kârlı yatırım projelerine yönlendirilmesi ekonomik büyümeyi hızlandırır. Bu nedenle iyi işleyen bir bankacılık sistemi ekonomik büyüme için önemlidir.

Bankaların Para Arzı Üzerindeki Etkisi

Bankalar mevduatlar ve krediler aracılığıyla para arzını artırabilirler. Bankaların para arzını artırmaları toplam mevduatlardaki artış olarak gözlemlenir.

✓ Bankaların mevduat kabul edip kredi vermeleri sonucu para arzında gerçekleşen artışa kaydı para veya banka parası adı verilir.

Para arzını etkileyen faktörleri anlayabilmek için kaydı para yaratılma sürecine bakmamız gerekir. Kaydı paranın yaratılması bankaların topladıkları mevduatların ne kadarını kredi olarak verdikleriyle yakından ilişkilidir.

%100 Rezerv Bankacılığı

Öncelikle bankaların olmadığı bir ekonomi düşünelim. Bu ekonomide bütün ödemeler dolaşımda olan kâğıt ve madeni paralar ile gerçekleştirilmektedir. Ekonomideki para arzı, dolaşımda olan kâğıt ve madeni paraların toplamından, yani nakit paradan oluşmaktadır. Bu durumda ekonomideki para arzını artırmanın tek yolu yeni para basmaktır. Ekonomideki kâğıt ve madeni paraların miktarı artmadıkça para arzı değişmeyecektir.

Böyle bir ekonomide, insanların paralarını hırsızlığa karşı muhafaza edecekleri bir sistemin olmadığını fark eden bir girişimcinin bir banka açtığını düşünelim. Bu bankaya A bankası adını verelim. A bankasının yaptığı tek şey, mevduat sahiplerinin paralarını belli bir miktar komisyon karşılığında muhafaza etmektir. Bankanın toplam 1000T mev-

duat topladığını varsayalım. Bankanın görevi elindeki mevduatın hepsini mevduat sahipleri paralarını çekene kadar kasasında muhafaza etmektedir. Artık mevduat sahipleri sadece nakit kullanmak yerine, bankanın kendilerine verdiği çekleri kullanarak ödemelerini gerçekleştirme imkânına sahiptir. Ödemelerde çek kullanıldığında çekin üzerinde yazılı olan miktar çeki verenin hesabından çeki alanın hesabına geçmektedir.

Bankaların kasalarında tuttukları nakit paraya rezervler veya karşılıklar adı verilmektedir. Buna göre mevduatlardaki 1000T tutarındaki artış bankanın rezervlerini 1000T artırmıştır. Yatırılan mevduatın bankanın bilançosunda nasıl bir değişiklik yarattığını T hesapları kullanarak görebiliriz. T hesapları bir bilançodaki değişiklikleri gösterir ve bilançoda olduğu gibi varlıklar ve yükümlülükleri gösteren iki sütundan oluşur. Şimdi, bir T hesabı kullanarak A bankasının bilançosundaki değişiklikleri inceleyelim. A Bankası'na ait T hesabına baktığımızda, bankanın rezervlerinin ve mevduatlarının 1000 T artmış olduğunu görmekteyiz. Rezervler bankanın varlıklarını, mevduatlar ise yükümlülüklerini göstermektedir.

Varlıklar	A BANKASI	Yükümlülükler
Rezervler	+1000	Mevduatlar +1000

Banka 1000T mevduat topladığında dolaşımdaki para miktarı 1000T azalacak, mevduatlar ise 1000T olacaktır. Örneğimizdeki banka topladığı mevduatın hepsini kasasında muhafaza etmektedir. Bütün mevduatın rezerv olarak kasada bulundurulduğu bir bankacılık sistemine %100 rezerv bankacılığı adı verilmektedir. %100 rezerv bankacılığında bankaya yatırılan miktar mevduatları artırırken, dolaşımdaki parayı aynı miktarda azaltacaktır. Bu nedenle, ekonomideki para arzı sabit kalacaktır. Yani para arzı banka faaliyete geçmeden önceki para arzı ile aynıdır. Tek değişen, paranın bir kısmının artık mevduata dönüşmesidir. Bu durumun nedeni bankanın elindeki rezervleri, ihtiyacı olan firmalara ve kişilere kredi olarak vermek yerine hepsini kasasında muhafaza etmesidir. Sonuç olarak %100 rezerv bankacılığında bankaların para arzı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Kısmi Rezerv Bankacılığı

Bankanın sahibi olan girişimci, mevduat sahiplerinin çoğunun paralarını çekmek yerine çek kullanarak ödemelerini yaptıklarını gözlemlemektedir. Ayrıca her gün bankadan parasını çekenler olduğu kadar, yatırımlar da olmaktadır. Bu nedenle bankanın kasasında sürekli olarak önemli bir miktar para bulunmaktadır. Bankacı, parasını çekmek isteyenlerin taleplerini karşılamak için toplam mevduatın küçük bir kısmının kasada bulunmasının yeterli olacağını fark etmiştir. Çekilmeden, sürekli olarak kasada duran bu parayı belli bir faiz getirisi karşılığında kredi vermenin kimseye zararı olmayacağını düşünür. Böylece ekonomide, konut veya otomobil satın almak isteyen kişiler veya yeni yatırım projelerini hayata geçirmek isteyen firmalar kredi olarak isteklerini gerçekleştirebileceklerdir. Bu düşünceyle bankacı, topladığı mevduatın bir kısmını parasını çekmek isteyenler için rezerv olarak kasada bulundurup, kalan kısmını kredi olarak vermeye başlamıştır. Bankaların toplam mevduatlarının küçük bir kısmını rezerv olarak kasalarında bulundurdıkları, büyük bir kısmını ise kredi olarak firma ve kişilere verdikleri sisteme kısmi rezerv bankacılığı adı verilmektedir.

Kısmi rezerv bankacılığında bankaların toplam rezervleri, yasal düzenlemeler nedeniyle tutulan rezervler ile bankanın kendi isteği ile tuttuğu rezervlerin toplamından oluşur. Bankaların bulundurmaları zorunda oldukları en az rezerv miktarını (zorunlu rezerv) belirleme yetkisi yasalar tarafından merkez bankasına verilmiştir.

✓ Merkez bankası tarafından belirlenen, bulundurulması gereken en az rezerv miktarına zorunlu rezervler adı verilmektedir.

Bankaların zorunlu rezervlere ek olarak kendi istekleriyle bulundurduğu rezervler ise atıl rezervler olarak adlandırılmaktadır. Zorunlu ve atıl rezervlerin toplamı ise toplam rezervleri oluşturur.

Toplam Rezervler = Zorunlu Rezervler + Atıl Rezervler

Örneğimizde, bankanın rezervlerinin sadece zorunlu rezervlerden oluştuğunu varsayalım. Toplam mevduatın zorunlu rezerv olarak tutulan yüzdesi-

ne zorunlu rezerv oranı adı verilir. Zorunlu rezerv oranı %10 ise, banka topladığı her 100₺'lik mevduatın 10₺'sini zorunlu rezerv olarak kasasında bulundurmaları zorundadır. Şimdi 1000₺ tutarındaki mevduatının %10'luk kısmını zorunlu rezerv olarak bulunduran ve kalan %90'ını kredi olarak veren bir bankanın bilançosundaki değişikliği T hesabı yardımı ile inceleyelim.

Varlıklar	A BANKASI	Yükümlülükler
Rezervler	+100	Mevduatlar
Krediler	+900	+1000

dikkat

Yüzdelere ile hesap yaparken dikkatli olmalıyız. %10 şeklinde gösterilen bir değer hesaplamalarda 0,10 olarak kullanılmalıdır. Örneğin 100'ün %5'ini hesaplamak $100 \times 0.05 = 5$ şeklinde hesaplamalıyız. Rezerv oranı %10 ise, 900₺ mevduat için bulundurulması gereken rezerv $900 \times 0,10 = 90$ ₺ olacaktır.

Mevduatlarda 1000₺ tutarındaki artış bankanın rezervlerini 1000₺ artırmıştır. Fakat banka artık bütün mevduat artışını rezerv olarak bulundurmaları yerine, bir kısmını kredi olarak vermektedir. Banka toplam rezervlerinde 1000₺ tutarındaki artışın 100₺'sini zorunlu rezerv olarak tutarken, 900₺'sini konut almak isteyen Ahmet Bey'e konut kredisi olarak vermiştir. Bankanın varlıklarındaki artış kasasında bulundurduğu 100₺ rezerv ile açtığı 900₺ tutarındaki kredilerin toplamından oluşmaktadır. Krediler bankanın alacaklarını oluşturduğu için bankanın varlıkları içerisinde. Bankanın yükümlülüklerindeki artış ise toplam mevduatında 1000₺ tutarındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Şimdi ekonomideki para arzını hesaplayalım. Eğer Ahmet Bey'in 900₺ tutarındaki krediyi nakit olarak aldığını varsayarsak, dolaşımdaki nakit miktarı 900₺ artmış olacaktır. Mevduatlarda ise bir değişiklik olmamıştır. Mevduat sahiplerinin halen bankada 1000₺ mevduatı vardır. Buna göre ekonomideki para arzı 900₺ artmıştır. Görüldüğü gibi banka kredi vererek para arzını %100 rezerv bankacılığındaki para arzına göre 900₺ artırmıştır. Buradan anlaşılacağı gibi kısmi rezerv bankacılığı para arzını artırmaktadır. Para arzının, örneğimiz-

de olduğu gibi krediler yoluyla artırılması kaydı para yaratılma süreci, para arzındaki artış ise kaydı para veya banka parası olarak adlandırılır.

Kaydı para yaratılması süreci ile ilgili vurgulanması gereken önemli bir nokta şudur. Yaratılan 900₺ ekonomidekilerin daha zengin hale geldikleri anlamına gelmez. Kredi olarak verilen 900₺ kredi alan müşterinin bankaya olan borcudur. Yani yaratılan şey bir zenginlikten ziyade bir borç alacak ilişkisidir. Bununla birlikte, para arzındaki artış ekonomiyi daha likit hale getirmiştir. Artık ekonomide ödemeler için kullanılacak daha fazla para vardır.

Kaydı para yaratılması süreci kredi alanların parasını bankadan çekip harcamasıyla bitmek zorunda değildir. Ahmet Bey'in konutu satın aldığı Neriman Hanım'a 900₺ tutarında bir ödeme yaptığını, Neriman Hanım'ın ise 900₺'yi B Bankası'na mevduat olarak yatırdığını varsayalım. Bu durumda B Bankası'nın mevduatlarında 900₺ artış olacaktır. B bankası bu mevduatın %10'unu zorunlu rezerv olarak bulundurup 810₺'sini kredi olarak verebilme imkânına sahiptir. Gerçekten de B Bankası 810₺'yi girişimci Sedat Bey'e yeni bir iş kurması için kredi olarak vermiştir. Bu durumda B Bankası'nın rezervleri 90₺ artmış, kredileri ise 810₺ artmıştır. B Bankası'nın yükümlülükleri ise yatırılan mevduatla birlikte 900₺ artmıştır. B Bankası'nın bilançosundaki değişim aşağıdaki T hesabında gösterilmiştir.

Varlıklar	B BANKASI	Yükümlülükler
Rezervler	+90	Mevduatlar +900
Krediler	+810	

Bu yeni durumda para arzını tekrar hesaplayabiliriz. Sedat Bey'in B Bankası'ndan aldığı 810₺ tutarındaki kredinin hepsini nakit olarak aldığını varsayarsak, dolaşımdaki paranın 810₺ artacağını söyleyebiliriz. Aynı zamanda, mevduatlarda da 900₺ tutarında bir artış meydana gelmiştir. Dolayısıyla ekonomideki para arzı toplam 1710₺ artmıştır. Kaydı para yaratma süreci Sedat Bey'in aldığı kredinin ne kadarının tekrar bankacılık sistemine döndüğüne bağlı olarak devam edecektir.

B bankasından kredi alan Sedat Bey'in, satın aldığı mal ve hizmet karşılığında Pınar Hanım'a ödeme yaptığını düşünelim. Pınar Hanım satıştan elde ettiği 810₺'nin hepsini nakit olarak tutarsa, para bankacılık sistemine geri dönmeyeceği için kaydı para yaratım süreci burada duracaktır. Buna

karşılık Pınar Hanım bu parayı C Bankası'na yatırırsa, kaydı para yaratım süreci devam edecektir. Bu durumda C Bankası'nın mevduatı 810₺ artacaktır. C Bankası bu mevduat karşılığında rezerv olarak bulundurmak zorunda olduğu 81₺'yi kasasında tutacak, kalan kısmını ise kredi olarak vermek isteyecektir. C Bankası'nın kredi olarak verebileceği miktar $810 - 81 = 729₺$ olacaktır. C Bankası'nın bilançosundaki değişimi T hesabı yardımıyla şu şekilde gösterebiliriz:

Varlıklar	C BANKASI	Yükümlülükler
Rezervler	+81	Mevduatlar +810
Krediler	+729	

Bu süreci sonsuza dek götürebiliriz. Fakat önemli bir nokta dikkatinizi çekmiş olmalı. Her açılan yeni krediden sonra rezerv bulundurma zorunluluğu nedeniyle kredi olarak verilebilecek miktar azalmaktadır. A bankasının verebileceği kredi 900₺ iken, B bankasının verebileceği kredi miktarı 810₺, C bankasının verebileceği kredi miktarı ise 729₺'dir. Verilen kredilerin hepsinin bankacılık sistemine geri döndüğünü varsayarak, sürecin sonuna kadar yaratılacak toplam kaydı parayı hesaplamak mümkündür.

Tablo 7.1 Kaydı Para Yaratım Süreci

(1) Banka	(2) Yeni mevduat (yeni rezervler)	(3) Yeni Zorunlu Rezervler	(4) Krediler (yeni atıl rezervler)
A	1 000	100	900
B	900	90	810
C	810	81	729
D	656	72,9	656
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
Toplam	10.000	1000	9000

Kaydi para yaratılma süreci Tablo 7.1'de gösterilmiştir. Tablodaki ikinci sütun yeni açılan mevduatları, dolayısıyla yaratılan kaydi parayı göstermektedir. Bütün bankalardaki mevduat artışlarını topladığımızda yaratılan toplam kaydi parayı buluruz. Tablodan, süreç sonsuza kadar devam ettiğinde, mevduatlardaki 1000₺ tutarında bir artışın 10.000₺'lik kaydi para yaratılması ile sonuçlanacağı görülmektedir. Tablodaki üçüncü sütun zorunlu rezerv miktarlarını göstermektedir. Süreç sonunda bankalardaki zorunlu rezervlerin toplamında 1000₺ artış olacaktır. Tablodaki son sütun ise bankalar tarafından açılan toplam kredi miktarını göstermektedir. Bu süreç sonunda açılan kredilerde toplam 9.000₺ tutarında bir artış meydana gelecektir.

dikkat

Rezerv oranı, zorunlu rezerv oranı ile atıl rezerv oranının toplamıdır. Örneğimizde atıl rezerv bulundurulmadığı için rezerv oranı zorunlu rezerv oranına eşittir.

Görüldüğü gibi para yaratma süreci sonsuza gitse bile, yaratılacak toplam para miktarı sınırlıdır. Sonsuza kadar açılan kredileri topladığımızda 1000₺ tutarındaki bir mevduatın 10.000₺ kaydi para yaratacağını görmekteyiz.

Her 1₺ tutarındaki mevduat karşılığında yaratılan kaydi paraya kaydi para çarpanı adını veriyoruz.

Örneğimizde 1000₺ tutarındaki mevduat 10.000₺ kaydi para yaratmıştır. Buradan kaydi para çarpanını 10 olarak buluruz. Kaydi para çarpanı rezerv oranının tersidir. Rezerv oranı zorunlu rezerv oranı ile atıl rezerv oranının toplamıdır. Rezerv oranını r ile, zorunlu rezerv oranını rr ile, atıl rezerv oranını ise er ile gösterirsek, $r=rr+er$ olacaktır. Kaydi para çarpanını m ile gösterirsek, zorunlu rezerv oranının 0,10 olduğu ve atıl rezervlerin bulunmadığı bir durumda kaydi para çarpanını $m=1/r=10$ olarak yazabiliriz. Başlangıçtaki mevduatı kaydi para çarpanı ile çarptığımızda ne kadar kaydi para yaratılabileceğini buluruz. Başlangıçtaki mevduatı C ile, yaratılan toplam kaydi parayı, yani mevduat-taki toplam artışı ile gösterirsek,

$$\Delta D = \frac{C}{r} \quad \text{veya} \quad \Delta D = m.C$$

olacaktır. Bizim örneğimizde ise, $1000 \times 10 = 10.000₺$ olacaktır. Mevduatlardaki 1000₺'lik artışın yaratabileceği kaydi para miktarıdır.

Kaydi para çarpanının rezerv oranının tersi olması, para arzının rezerv oranı ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Rezerv oranı düştüğünde kaydi para çarpanı artacaktır. Örneğin rezerv oranının 0,10 yerine 0,05 olduğu bir durumda kaydi para çarpanı $m=1/0,05=20$ olacaktır. Kaydi para çarpanı arttıkça mevduatın kaydi para yaratma miktarı da artacaktır. Kaydi para çarpanının 20 olduğu durumda 1000₺ tutarındaki bir mevduat $1000 \times 20 = 20.000₺$ kaydi para yaratacaktır.

Kaydi para yaratma süreci tersine de işleyebilir. Bankacılık sistemindeki mevduatlar azaldığında bankaların kredi verebilecekleri rezervler de azalmış olacaktır. Mevduat sahipleri paralarını çektikleri zaman kaydi para yaratma süreci tersine işleyecek ve mevcut kaydi para azalacaktır. Kaydi paranın azalması para arzını azaltacaktır.

Tahmin edileceği gibi gerçek ekonomilerde bu sürecin sonsuza kadar yukarıdaki şekilde gitmesi mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla yaratılacak kaydi para da azalacaktır. Kaydi para yaratılma sürecinin yavaşlamasının iki temel sebebi vardır:

- Bankacılık sisteminden sızıntılar
- Bankaların kredi vermesinin önündeki engeller

Bankacılık sisteminden sızıntıların nedeni açılan kredilerin hepsinin bankacılık sistemine mevduat olarak geri dönmemesidir. İnsanlar ellerindeki paranın bir kısmını bankaya mevduat olarak yatırmak yerine nakit olarak tutmayı tercih ettiklerinde, nakit olarak tutulan miktar bankacılık sisteminden sızan kısımdır ve kaydi para yaratılma sürecine dâhil olmaz. Örneğimizde konut kredisi alan Ahmet Bey paranın bir kısmını nakit olarak elinde tutarsa veya konutu satan Neriman Hanım satıştan elde ettiği paranın bir kısmını nakit olarak tutmayı tercih ederse, nakit olarak tutulan miktarlar bankacılık sisteminden sızmış olacaktır. Bankacılık sistemindeki sızıntılar arttıkça kaydi para çarpanı azalacaktır. Bankacılık sisteminden sızıntıların bir başka nedeni de bankaların devletin ihraç ettiği bono veya tahvil gibi borç senetlerini satın almasıdır. Bankalar bu gibi değerli kâğıtları satın aldı-

ğında hazineye ödeme yaparlar. Bu ödeme bankadaki rezervlerin merkez bankasına transferi olarak gerçekleşir. Eğer devlet bu rezervleri harcamaz da rezerv olarak tutarsa, bu miktar tekrar bankacılık sistemine dönmez ve kaydı para artışı azalır.

Bankalar ellerindeki rezervlerin hepsini kredi olarak veremezlerse ve bir kısmını atıl rezerv olarak tutarlarsa yaratılan kaydı para miktarı azalacaktır. Bunun birçok sebebi olabilir. Bu sebeplerden bir tanesi kredi talebinin yeterli seviyede olmamasıdır. Özellikle ekonomik daralma dönemlerinde hem yatırım talebi, hem de tüketim talebi azalır. Bunun sonucu olarak kredi talepleri de azalacaktır. Böyle bir durumda bankalar ellerindeki atıl rezervleri krediye dönüştürmekte zorlanırlar ve kaydı para yaratılma süreci yavaşlar. Bankaların atıl rezervlerini krediye dönüştürme konusundaki zorlukları, riske karşı yaklaşımlarından da kaynaklanabilir. Bankalar her isteyene kredi vermezler. Kredi taleplerini yanıtlarken firmaların veya kişilerin güvenilirliğini değerlendirmeleri gerekir. Bu değerlendirmelerde çok katı olmaları verdikleri kredi miktarını azaltır ve ellerinde atıl rezervler kalabilir. Bu durumda yine yaratılan kaydı para miktarı azalacaktır. Bunların dışında bankalar bazı risk algılamalarına bağlı olarak kendi tercihleriyle atıl rezerv bulundurmamak isteyebilirler. Her durumda atıl rezervlerin artması, yaratılan kaydı para miktarını azaltacaktır.

Banka Panikleri

Kısmi rezerv bankacılığının önemli bir problemi vardır. Müşterilerin hepsi bankadaki bütün paralarını çekmek istemeleri durumunda, bankanın bunu ödeme ihtimali yoktur. Çünkü kısmi rezerv bankacılığının doğası itibarıyla, bankalar kasalarında topladıkları mevduattan çok daha az rezerv bulundururlar. Bankanın mevduatları geri ödeme sıkıntısına düşmesi için bütün müşterilerin paralarını çekmek istemelerine gerek yoktur. Bunun için bankanın elindeki rezervlerden daha fazla mevduat çekilmek istenmesi yeterli olacaktır.

Böyle bir durumun önüne geçilmesi için kısmi rezerv bankacılığında bankaların kasalarında yeteri kadar rezerv bulundurmaları gerekmektedir. Fakat bankaların bundan daha az rezerv bulundurma ihtimalleri yüksektir. Bankalar kârlarını maksimum yapmak amacıyla faaliyet gösteren işletmelerdir. Banka kârları ise büyük ölçüde ellerindeki rezervlerin ne kadarını kredi olarak verdikleriyle ilgilidir.

Kredi olarak verdikleri rezervlerin azalması ellerinde atıl rezerv bulundurmaları anlamına gelir ki, bu durum kârlarını azaltacaktır. Dolayısıyla bankalar ellerindeki bütün rezervleri kredi olarak vermek eğilimindedir. Fakat böyle bir durumun getireceği risk çok fazladır. Bankada mevduatı bulunan müşteriler paralarını çekmeye geldiğinde bankanın kasasında bu talebi karşılayabilecek kadar rezerv bulunması gerekir. Aksi halde banka kapılarını kapatmak zorunda kalacaktır. Tek bir bankada bile böyle bir durumun yaşanması insanların bankalara karşı güvenini azaltacak ve normalde böyle bir düşüncesi olmayanlar bile bankalardaki paralarını çekmeye başlayabilecektir. Yeterli rezerv bulundurmayan bankalar, rezervlerin büyük bir kısmını kredi olarak verdikleri için mevduat çekilişlerini karşılayamayacaklardır. Bütün mevduat sahiplerinin mevduatlarını çekmek için bankalara koşması, yeterli seviyede rezerv bulunduran bankaların da iflasına yol açacaktır. Çünkü bankalar kısmi rezerv bankacılığı yapmaktadırlar. “Banka panikleri” olarak bilinen bu durum bankacılık sisteminin işleyemez hale gelmesi demektir. Banka paniğinin oluşması kaydı para yaratma sürecinin tersine çalışması ve ekonomideki likiditenin dramatik bir şekilde azalmasına neden olacaktır. Dolayısıyla banka panikleri sadece tek tek bankaları ilgilendiren bir risk olmaktan öte, bütün ekonomiyi etkileyecek bir problemdir.

Banka paniklerine verilen klasik bir örnek 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde baş gösteren ve “Büyük Buhran” olarak anılan ekonomik kriz döneminde yaşanmıştır. Bir dizi banka iflasının ardından insanlarda bankalara karşı bir güvensizlik oluşmuş ve herkes bir panik halinde bankalardan paralarını çekmeye başlamışlardır. Yaşanan bu banka paniği sonucu para arzı hızla azalmıştır.

Banka paniklerini engelleyebilmek için, bankalar gerektiği kadar rezerv bulundurmaya zorlanmalı ve rezervler yetersiz kaldığında zor durumdaki bankaya borç verilerek gerekli rezerve ulaşması sağlanmalıdır. Her ikisi de merkez bankaları tarafından üstlenilmiş görevlerdir.

Öğrenme Çıktısı

3 Bankacılık sisteminin nasıl çalıştığını ve kaydi para yaratma sürecini açıklayabilme

Araştır 3

Kredi kartı kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, kredi kartı borçları nedeniyle zor duruma düşenlerin sayısı giderek artmaktadır. Buradan hareketle, kredi kartı limitlerinin kişilerin elde ettikleri düzenli gelir gibi bir ölçüte göre sınırlandırılmasının, para arzı üzerindeki etkisi ne olabilir? Araştırınız.

İlişkilendir

Kaydi para yaratılma süreci hakkında daha ayrıntılı bilgi için şu kitaba bakabilirsiniz: “Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2012). Makroekonomi, Onuncu Basım, Seçkin Yayınevi: Ankara.”

Anlat/Paylaş

Kaydi para yaratma sürecini çevrenizdekilerle paylaşıp, tartışınız.

MERKEZ BANKALARI

Günümüzde banka paniklerine çok sık rastlanmamaktadır. Bunun temel nedeni bütün ülkelerin bankacılık sisteminin sağlıklı çalışmasını sağlayacak kurumların bulunmasıdır. Bu kurumlardan en önemlisi merkez bankalarıdır. Merkez bankaları, ekonomideki para miktarını kontrol etmek ve finansal sektörün sağlıklı çalışmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş kurumlardır. Merkez bankalarının temel görevi ekonomideki para miktarını ayarlamaktır. Merkez bankaları, her ülkede para basma yetkisine sahip tek kurumdur. Merkez bankasının doğrudan kontrol ettiği nakit para, bankacılık sisteminin kaydi para yaratabilmesi için gerekli ilk parayı oluşturmaktadır.

Tarihte merkez bankası olarak nitelendirilebilecek ilk kurum İsveç'te kurulan Riksbank'tır. Günümüzde Nobel iktisat ödüllerinin de sponsoru olan bu banka 1668 yılında kurulmuştur. Devletin harcamalarını karşılamak amacıyla kurulan Riksbank, bankaların bankası görevini üstlenerek aynı zamanda bankacılık faaliyetleri de yapmaktaydı. Daha sonra, 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası (Bank of England) kuruldu. Bunu diğer Avrupa ülkelerinin merkez bankaları izledi.

Merkez bankalarının ortaya çıkış nedenleri birbirleri ile benzerdir. Bu nedenlerden en önemlisi devletin, genellikle savaşlar nedeniyle artan harcamalarının finansmanıdır. Bunun yanı sıra, para basma tekeli oluşturmak ve para biriminin is-

tikrarını sağlamak da ilk merkez bankalarının görevleri arasındaydı. İlk merkez bankaları devletin harcamalarının finansmanı amacıyla kurulmuş olsalar da aynı zamanda bankacılık faaliyetleri de yapıyorlardı. Ayrıca, diğer bankalar mevduatlarını merkez bankasında tutuyorlardı. Bu nedenle merkez bankaları çok büyük rezervlere sahipti ve acil durumlarda bankalara nakit sağlayarak en son kredi kaynağı olarak görev yapıyorlardı. Günümüzde merkez bankalarının sermaye yapıları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde merkez bankası tamamen devlete ait olduğu halde, bazı ülkelerde tamamen özel sektöre, bazı ülkelerde ise bir kısmı devlete aittir.

Türkiye’de merkez bankacılığı, Osmanlı Devleti döneminde Kırım savaşının finansmanı amacıyla, İngiliz sermayeli olarak 1856 yılında Londra’da kurulan Bank-ı Osmani ile başlar. Bununla birlikte milli ve bugünkü merkez bankası işlevlerini gören bir merkez bankasının kurulması Cumhuriyet’ten sonra gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 1931 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Tarihce>

Merkez Bankasının İşlevleri

Merkez bankaları ekonomi için çok önemli roller üstlenmişlerdir. Günümüzde merkez bankalarının temel hedefi, enflasyona neden olmadan hızlı bir ekonomik büyüme sağlanmasıdır. Merkez bankaları bu temel hedefe üstlendiği işlevleri yerine getirerek ulaşmaya çalışır. Merkez bankalarının üstlendikleri başlıca işlevleri aşağıdaki gibi sayabiliriz:

- Banknot basımını gerçekleştirmek,
- Finansal piyasaların istikrarını sağlamak,
- Bankaların bankası olarak görev yapmak,
- Devletin bankası olarak görev yapmak,
- En son likidite kaynağı olmak,
- Para politikalarını uygulamak

Banknot Basımını Gerçekleştirmek

Merkez bankasının en önemli işlevlerinden biri para basmaktır. Merkez bankaları kâğıt para basımını tekellerinde bulundururlar. Fiyat para olan banknotların arkasındaki yasal otorite merkez bankalarıdır. Türkiye’de banknot basımı yetkisi yasal olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’na aittir. Dolaşımdaki paranın küçük bir kısmını oluşturan madeni bozukluklar ise Hazine tarafından basılır. Bazı ülkelerde hem banknot hem de madeni paraların basımı merkez bankaları tarafından gerçekleştirilir. Merkez bankasının bastığı ve dolaşıma sürdüğü banknotlar bankacılık sisteminin kaydı para yaratması için gerekli ilk mevduatın oluşmasını sağlar.

Finansal Piyasaların İstikrarını Sağlamak

Ekonomide tasarruflarla yaratılan fonların verimli yatırımlara yönlendirilmesi ekonomik büyümenin en önemli koşuludur. Bu şekilde ekonomideki kaynaklar etkin bir şekilde kullanılmış olacaktır. Yaratılan fonların etkin kullanılmasının yolu, sağlıklı çalışan bir finansal sistemdir. Merkez bankası, bankacılık sistemini izleyerek sistemin sağlıklı çalışması için gerekli önlemleri alır. Bankacılık sisteminin sağlıklı çalışabilmesi için en önemli koşul, insanların bankalara güveninin sağlanmasıdır. İnsanların bankalara güvenebilmesi için finansal piyasalar adını verdiğimiz para ve sermaye piyasalarının istikrarlı olması önemlidir. Menkul kıymet

piyasaları ve para piyasalarındaki aşırı dalgalanmalar belirsizlik yaratarak bankaların kırılabilirliklerini artırabileceği gibi bankacılık sektörünün bütününe olan güveni de zedeleyebilecektir. Elindeki para basma tekeli ve bankacılık sektöründeki likiditeyi kontrol edebilme gücü, merkez bankasına kredilerin maliyetlerini etkileyebilme imkânı verir. Merkez bankaları bu araçları kullanarak finansal piyasalarda istikrarı korumaya çalışırlar.

Bankaların Bankası Olarak Görev Yapmak

Merkez bankası, “bankaların bankası” olarak nitelendirilir. Gerçekten de bankaların müşterilerine sağladıkları temel bankacılık hizmetlerini, merkez bankası da bankalara sağlar. Merkez bankası diğer bankaların mevduatlarını kabul eder ve kısa vadeli krediler verir.

Devletin Bankası Olarak Görev Yapmak

Merkez bankası aynı zamanda devlete belli bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Yani devletin bankası işlevini üstlenmektedir. Devletin mevduatlarının toplanması ve ödemelerinin gerçekleştirilmesi gibi işlevleri merkez bankası yapar. Merkez bankaları belirli koşullar altında devlete kısa vadeli avans verebilirler.

En Son Likidite Kaynağı Olmak

Kriz dönemleri gibi bankacılık sisteminin zor dönemlerinde merkez bankası en son likidite kaynağı olarak görev yapar. Merkez bankasının bu işlevi, bankacılık sektörü için yaşamsal öneme sahiptir. Bankalar yükümlülüklerini yerine getirmek için nakit sıkıntısına düştüklerinde, ihtiyaçları olan nakdi bankacılık sisteminden elde edebilirler. Bunu genellikle ellerindeki menkul kıymetleri satarak veya bankacılık sisteminden kısa vadeli kredi alarak yaparlar. İhtiyaçları olan likiditeyi finansal piyasalardan bulamayan bankaların son başvuracağı kaynak merkez bankası olacaktır. Ayrıca, kriz dönemleri gibi olağanüstü durumlarda genellikle bütün bankacılık sistemi nakit darlığı içinde bulunduğundan, bankaların finansal sistemden likidite bulabilmeleri iyice güçleşir. Bu gibi dönemlerde de merkez bankası, bankalara gereken likiditeyi sağlayarak bankacılık sisteminin çalışmasını sağlar.

Para Politikalarını Uygulamak

Merkez bankaları ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerekli para politikalarının uygulanmasından sorumludur. Para politikalarının uygulanması pratikte para arzının kontrolü ile gerçekleşir. Merkez bankasının para arzını kontrol etme çabaları para politikası olarak adlandırılır. Merkez bankası, ekonomideki para arzını kontrol edebilmesi için gerekli bir takım araçlara sahiptir. Bu araçlar zorunlu rezerv oranları, açık piyasa işlemleri ve reeskont oranlarıdır. Merkez bankasının para arzını nasıl kontrol ettiğini aşağıda daha detaylı olarak inceleyeceğiz.

Merkez Bankası Para Arzını Nasıl Kontrol Eder?

Merkez bankasının para arzını kontrol etmek için kullanabileceği üç temel araç vardır: (1) zorunlu rezerv oranları, (2) açık piyasa işlemleri ve (3) reeskont oranları. Merkez bankalarının uyguladıkları para politikalarına bağlı olarak bu üç araçtan bazıları sıklıkla kullanılırken, bazıları ise nadiren kullanılabilir. TCMB'nin para arzını etkilemek için en fazla kullandığı araç açık piyasa işlemleridir. Reeskont kredileri ve zorunlu rezerv oranları nadiren başvurulmuş araçlardır.

Zorunlu Rezerv Oranları

Daha önce gördüğümüz gibi, bankalar ellerinde iki farklı tür rezerv bulundurlar. Bunlar zorunlu rezervler ve atıl rezervlerdir. Zorunlu rezervler bankaların ellerindeki mevduat karşılığında bulundurmaları zorunda oldukları rezervlerdir. Atıl rezervler ise bankaların zorunlu rezervlere ilave olarak bulundurdıkları rezervlerdir. Atıl rezervler bankaların kendi tercihleri ile bulundurdıkları rezervler olduğu için, bunlara “serbest rezervler” de denmektedir.

Merkez bankası, bankaların topladıkları mevduata karşılık ne kadar zorunlu rezerv bulunduracaklarını belirler. Bankaların rezervleri iki bileşenden oluşmaktadır. Bunlar bankaların kasalarında bulundurdıkları nakit para ile bankaların merkez bankasındaki mevduatlarıdır. Bankalar ihtiyaç duyduklarında merkez bankasındaki mevduatlarını çekerek ilave nakit ihtiyaçlarını karşılayabilirler.

Bankaların merkez bankası tarafından belirli bir miktar rezerv bulundurmaya zorlanmasının nedeni ilk zamanlarda, yukarıda ele aldığımız banka pa-

nikleri gibi durumların yaşanmasını engellemektir. Kâr motivasyonu ile hareket eden bankalar ellerinde yeterli miktarda rezerv kalmayacak şekilde kredi açabilirler. Bunun sonucunda çekilen mevduat miktarındaki beklenmedik bir artış bankayı zor durumda bırakabilir. Bu durumun ortaya çıkmasını engellemek amacıyla merkez bankaları rezerv bulundurma zorunlulukları getirmişlerdir. Bankaların ne kadar zorunlu rezerv bulunduracakları ise yine merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Daha sonraları, banka paniklerini engellemek amacıyla daha etkili önlemlerin alınmasıyla birlikte, zorunlu rezerv uygulaması daha çok para arzını kontrol etmek için kullanılan bir politika aracı haline gelmiştir.

Tablo 7.2 Mayıs 2017 İtibariyle Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Uyguladığı Zorunlu Rezerv Oranları

Mevduat Türü	Zorunlu Rezerv Oranı (%)
Vadesiz mevduat	10,5
1-3 ay vadeli mevduat	10,5
6 ay vadeli mevduat	7,5
1 yıla kadar vadeli mevduat	5,5
1 yıldan daha uzun vadeli mevduat	4
Vadesiz ve 1 yıla kadar vadeli yabancı para cinsinden mevduat	12
1 yıl ve daha uzun vadeli yabancı para cinsinden mevduat	8

Tablo 7.2'de TCMB'nin Mayıs 2017 tarihi itibarıyla uyguladığı zorunlu rezerv oranları görülmektedir. Tabloya göre bankalar ellerindeki vadesiz mevduatın %10,5'ini zorunlu rezerv olarak bulundurmaları zorundadırlar. Tablodan fark ettiğimiz önemli bir nokta, zorunlu karşılık oranlarının mevduatın vadesi uzadıkça azalmasıdır. 1 yıldan daha uzun vadeli mevduatlar için zorunlu rezerv oranı %4 olarak belirlenmiştir.

Zorunlu rezerv oranlarını belirleyebilmesi, merkez bankasına para arzını kontrol etme gücü vermektedir. Merkez bankası zorunlu karşılık oranlarını değiştirerek para arzını etkileyebilmektedir. Bankaların zorunlu rezervlerden daha fazla rezerv bulundurmalarının önünde herhangi bir yasal en-

gel yoktur. Bununla birlikte bankalar atıl rezerv bulundurmamak yerine, faiz getirisi elde edecekleri krediler vermeyi ve ellerindeki atıl rezervleri en düşük düzeyde tutmayı tercih edeceklerdir. Merkez bankasının zorunlu rezerv oranlarını yükseltmesi, bankaların verdikleri kredi miktarını azaltarak kaydı para yaratılmasını sınırlandıracaktır. Bu nedenle merkez bankasının zorunlu rezerv oranlarını artırması para arzını azaltacaktır.

Merkez bankası zorunlu rezerv oranlarını düşürdüğünde ise, tam tersi bir süreç işleyecektir. Bu durumda bankaların elindeki atıl rezerv miktarı artacaktır. Bankalar atıl rezerv bulundurmamak yerine daha fazla kredi vermeyi tercih edeceklerdir. Bu nedenle merkez bankası zorunlu rezerv oranlarını düşürdüğünde bankaların kredi verme imkânları genişleyecek ve para arzı artacaktır.

Açık Piyasa İşlemleri

Merkez bankası herhangi bir şey satın almak istediğinde bunu banknot matbaasında kâğıt para basarak ödeyebilir. Böyle bir şey yaptığına dolaşımdaki nakit miktarı artacaktır. Peki, merkez bankaları ne satın alırlar? Merkez bankaları genellikle devlete ait menkul kıymetleri satın alırlar. Bu işlemi yaptıklarında, karşılığını bastıkları para ile ödedikleri için dolaşımdaki para miktarını, dolayısıyla da para arzını artırmış olurlar. Merkez bankalarının satın aldıkları diğer bazı şeyler de yabancı ülkelerin parası veya yabancı ülke hükümetlerinin borç senetleridir. Bütün bu satın aldıkları, merkez bankalarının elindeki menkul kıymetleri oluşturur. Merkez bankaları ellerindeki menkul kıymetleri sattıklarında para arzı azalacak, menkul kıymet satın aldıklarında ise para arzı artacaktır.

✓ Merkez bankasının menkul kıymet satın alması veya elindeki menkul kıymetlerin bir kısmını satması “açık piyasa işlemleri” olarak adlandırılır.

Merkez bankası, devlet hazine bonusu ve tahvillerini doğrudan hazineden satın almaz. Hazine ihraç ettiği bono veya tahvil gibi değerli kâğıtları merkez bankası dışındaki kişi ve kurumlara satar. Bu değerli kâğıtlar bono piyasası adı verilen piyasada vadeleri gelinceye dek alınıp satılırlar. Merkez bankası, açık piyasa işlemlerini bono piyasasında

gerçekleştirir. Merkez bankası piyasadan hazine bonusu aldığı için karşılığını satıcının banka hesabına transfer eder. Bu en basit haliyle satıcının bankasının merkez bankasındaki rezervlerinin artması anlamına gelir. Satıcı, bononun karşılığını kendi bankasından çektiğinde ekonomideki nakit miktarı artmış olur. Bu durumda para arzı artmış demektir. Çekmeyip mevduat hesabında muhafaza ettiğinde ise, mevduatlarda bir artış var demektir. Yine para arzı artmıştır. Mevduatlardaki artış bankanın rezervlerinin artması anlamına gelir. Banka bu rezervleri kredi olarak kullandığında ise daha önce değindiğimiz kaydı para yaratma süreci başlar ve para arzı daha da artar. Kısaca ifade etmek gerekirse, merkez bankası piyasadan menkul kıymet satın aldığı için para arzı artacaktır.

Açık piyasa işlemleri para arzını azaltmak amacıyla da kullanılabilir. Merkez bankasının elindeki hazine bonolarını bono piyasasında sattığını düşünelim. Bonoların karşılığını nakit olarak alırsa, ekonomideki nakit miktarı ve dolayısıyla para arzı azalacaktır. Fakat genellikle böyle bir satışın ödemesi nakit olarak yapılmaz. Alıcı ödemesini bankadaki mevduatını merkez bankasına transfer ederek yapar. Bu durumda bankacılık sektöründeki rezervlerde bir azalma meydana gelecektir. Rezervlerdeki azalma para arzını iki aşamada etkileyecektir. İlk aşama bankalardaki mevduatın azalmasıdır. Mevduatlardaki azalma para arzını azaltacaktır. İkinci aşama ise yaratılacak kaydı paranın azalmasıdır. Bankalardaki rezervlerin azalması, verilebilecek kredi miktarını azaltacaktır. Bu ise para arzının azalmasına yol açacaktır.

Reeskont Oranları

Bankaların ellerindeki ticari senetleri vadesinden önce merkez bankalarına kırdırarak likidite elde etmelerine reeskont kredileri adı verilir. Reeskont kredisi kullanan banka, rezervlerini artırmış olmaktadır. Böylece para arzında bir artış meydana gelecektir. Merkez bankası bu krediler için uyguladığı faiz oranını değiştirerek bankaların rezerv miktarlarını etkileyebilmektedir. Reeskont kredilerine uygulanan faiz oranı, reeskont oranı olarak adlandırılır. Reeskont oranı merkez bankası tarafından belirlenir. Merkez bankası reeskont oranını düşürdüğünde bankaların reeskont kredisi kullanma eğilimlerini artırır. Bu oranı yükselttiğinde ise bankalar reeskont kredisi kullanmaya daha az istekli olacaklardır.

Bankalar likiditeye ihtiyaç duyduklarında diğer bankalardan borç alırlar. Bu işlem bankalar arası para piyasasında gerçekleşir. Bir banka, bankalar arası para piyasasından borçlanamadığı zaman son kredi kaynağı olan merkez bankasına başvurarak reeskont kredisi kullanır. Gelişmiş finansal piyasalara sahip olan ülkelerde bankalar kolay kolay merkez bankasından borçlanmaya gitmezler. Bu nedenle reeskont kredileri sık kullanılan bir araç değildir. Ayrıca reeskont kredileri bankaların talebiyle gerçekleşeceği için, merkez bankası reeskont oranını ne yaparsa yapsın bankalar talep etmedikçe herhangi bir etki yaratmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında reeskont oranının para arzını etkilemek için aktif bir araç olmadığı sonucuna varmaktayız. Gerçekten de günümüzde reeskont oranlarının merkez bankalarının para arzını etkilemek amacıyla sıklıkla kullandıkları bir araç olmadığını gözlemlemekteyiz.

Öğrenme Çıktısı

4 Merkez bankasının işlevlerini ve para arzını kontrol etmek için kullandığı araçları sıralayabilme

Araştır 4

Günümüzde TCMB nasıl bir para politikası uygulamaktadır? Araştırınız.

İlişkilendir

Merkez bankasının para politikaları hakkında daha ayrıntılı bilgi almak için Fatih Özatay'ın Efil Yayınevi tarafından yayımlanan "Parasal İktisat, Kuram ve Politika" (2011) kitabından yararlanabilirsiniz.

Anlat/Paylaş

TCMB'nin para arzını kontrol ederken uyguladığı açık piyasa işlemleri ile para arzının nasıl arttığını ya da azaldığını anlatınız.

PARA ARZI, PARA TALEBİ VE DENGİ FAİZ ORANI

Paranın değeri satın alabileceği mal veya hizmet ile ölçülür. Buna paranın "satın alma gücü" adı verilir. Örneğin, dün 1₺ ile iki ekmek satın alabiliyorken, bugün aynı 1₺ ile sadece bir ekmek satın alabiliyorsak paranın değeri düşmüş demektir. Öte yandan bir malı satın almak için ne kadar para ödediğimiz, o malın para olarak fiyatını gösterir. Bir malın fiyatının artması, o mal karşılığında ödenmesi gereken paranın miktarının da artması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması paranın değerinin azalması ile aynı anlama gelmektedir.

Peki, ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatları neden artar? Veya başka bir şekilde soracak olursak: "Paranın satın alma gücünü, yani değerini ne belirler?" Bütün diğer mal ve hizmetler gibi paranın değerini de paraya olan arz ve talep belirler. Diğer faktörler değişmemek kaydıyla, paranın arzı arttığında veya paraya olan talep azaldığında paranın

değeri düşecektir. Daha önce para arzının büyük ölçüde merkez bankası tarafından belirlendiğini görmüştük. Para talebi ise insanların ellerinde tutmak istedikleri para miktarıdır. Para arzı arttığında, piyasalardaki mal ve hizmet miktarı sabitken, bütün fiyatlar artacak ve paranın değeri düşecektir. Para arzı ile fiyatlar arasındaki bu ilişki mal paranın kullanıldığı ekonomilerde olduğu kadar fiyat paranın kullanıldığı ekonomilerde de geçerlidir.

Para arzı ile fiyatlar arasındaki ilişki tarihin en eski tartışmalarından biridir. Antik Yunan'dan itibaren insanlar para miktarı ile fiyatlar arasında bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. 16. yüzyılda Amerika Kıtasından Avrupa'ya getirilen altın ve gümüşün büyük bir kısmı para olarak basılmış ve dolaşıma girmiştir. Böylelikle Avrupadaki altın ve gümüş para arzı önemli ölçüde artmıştır. Para arzındaki bu artış Avrupa kıtasındaki fiyatların artmasıyla ve dolayısıyla paranın değerinin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Para arzı ile fiyatlar arasındaki bu ilişki, mal paranın kullanıldığı ekonomilerde olduğu kadar fiyat paranın kullanıldığı ekonomilerde de geçerlidir.

Para Miktarı ve Fiyat İlişkisi

Mal paranın kullanıldığı bir ekonomide para arzındaki artışın etkisini, daha önce bahsi geçen esir kampları örneği üzerinden açıklayabiliriz. Nazi esir kamplarında sigaranın para olarak kullanılabilmesinin önemli bir koşulu, sigara arzının sınırlı olmasıdır. Kızılhaç'ın paketleriyle dağıtılan sigaralar sınırlı sayıda olduğu için sigaralar para olarak kullanılabilmekteydi. Bunu görmek için esir kampının yöneticisinin kamptaki bütün esirlere istedikleri kadar sigara vermeyi taahhüt ettiğini varsayalım. Bu durumda sigara para sistemi çökecektir. Herkes istediği kadar sigarayı kamp yönetiminden temin edebileceği için her bir esir az sayıdaki mal ve hizmetlere sahip olabilmek için çok daha fazla sigara teklif etmeye başlayacaktır. Daha önce bir gömlek için 60 sigara talep eden esir artık 120 sigara isteyecektir. Bu şekilde mal ve hizmetlerin fiyatları hızla artacaktır. Bu ise, sigaranın değerinin düşmesi anlamına gelir. Esir kampı yöneticileri sınırsız sigara vaatlerinde samimi iseler, sigara serbest mal haline geleceği için kimse mal veya hizmeti karşılığında sigara kabul etmeyecektir. Yani sigara para sistemi çökecektir. Hatta bedava sınırsız sigaranın söylen-tisi bile bir anda sigarayı para olarak değersiz hale getirebilir.

Paranın miktarı ile değeri arasındaki ilişki fiyat para için de geçerlidir. Merkez bankası gerekli olandan daha fazla para bastığında fiyatlar artacak ve paranın değeri düşecektir. Peki, gerekli olan miktar nedir? Bu soru bu bölümün kapsamının dışında kalmaktadır. Bununla birlikte basitçe, mal arzındaki artış kadar talep artışı yaratacak para miktarı olarak tanımlayabiliriz.

Fiyat paranın miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi, ilk olarak Joan ve Richard Sweeney tarafından kullanılan bir örnek yardımı ile açıklayalım. Bir çocuk bakım kooperatifi düşünelim. Bir grup evli ve çocuklu çift bir araya gelerek akşamları evde kalan çiftlerin, dışarıya çıkan çiftlerin çocuklarına baktıkları bir kooperatif kurarlar. Kooperatif yönetimi sistemin çalışması için taklit edilemeyen "çocuk bakım kuponları" bastırır ve her çifte eşit miktarda dağıtır. Taklit edilemeyen bu kuponların her biri yarım saatlik bebek bakım hizmeti satın alabilmektedir.

Sistem şöyle işlemektedir. O akşam bir davete gidecek olan herhangi bir çift kooperatif yardımıyla o akşam evde kalacak olan ve çocuk bakmak isteyen kooperatif üyesi diğer bir çift bulmaktadır. Evde

kalan çift kupon karşılığında davete gidecek çiftin çocuklarına bakmaktadır. Kazandıkları kuponları da daha sonra kendileri bir davete gittiklerinde çocuklarına baktırmak için kullanmaktadırlar. Bu kooperatifte kullanılan kuponlar fiyat paradır. Bu paralar kendi başlarına sadece birer parça kâğıt olmalarına karşın, bebek bakım hizmeti almak için kullanılmaktadır. Kuponlar yarım saatlik çocuk bakım hizmeti satın alabildiği için bir kuponun değeri yarım saattir. Diğer bir anlatımla yarım saatlik bebek bakım hizmetinin fiyatı bir kupondur.

Şimdi bir sebeple kooperatif yönetiminin her bir çifte ilk baştaki kadar kupon daha dağıttığını düşünelim. Bu durumda ellerinde daha fazla kupon olan çiftler artık daha fazla çocuk bakım hizmeti alabilecekleri için daha fazla dışarıya çıkmak isteyeceklerdir. Daha önce ellerinde yeterince kupon olmadığı için çocuklarına bakacak bir çift bulamayıp reddettikleri davetleri kabul edecekler veya aynı sebepten dolayı daha önce pek sık sinemaya gidemezken artık çok istedikleri filmleri izlemek için daha fazla sinemaya gitmek isteyeceklerdir. Bu durum bütün çiftler için geçerlidir. Artık, her gece daha fazla çift dışarıya çıkmak isterken daha az çift evde kalıp çocuk bakmak isteyecektir. Bunun doğal sonucu olarak da çocuk bakmak için müsait çift bulmak zorlaşacaktır.

Kooperatif yönetimi herhangi bir müdahalede bulunmadığı takdirde dışarı çıkmak isteyen çiftler çocuklarına bakacak çift bulabilmek için karşılığında daha fazla kupon vermeyi teklif edeceklerdir. Dışarı çıkmak isteyen çiftler çocuklarına bakacak çiftlere yarım saatlik çocuk bakım hizmeti için bir değil iki kupon vermeyi teklif edeceklerdir. Artık bir kupon yarım saatlik çocuk bakım hizmeti satın alamamaktadır. Yarım saatlik çocuk bakımı için çiftler iki kupon vermektedirler. Dolayısıyla kuponların değeri yarıya düşmüştür. Artık bir kuponun değeri yarım saat değil 15 dakikalık çocuk bakım hizmetidir. Görüldüğü gibi fiyat para miktarındaki artış fiyatları artırmış, bunun sonucu olarak da paranın (burada çocuk bakım kuponları) değerini azaltmıştır.

Hiperenflasyon

Gerçek ekonomilerde yüksek fiyat artışlarının dramatik sonuçları olabilmektedir. Hiperenflasyon adını verdiğimiz çok yüksek fiyat artışları, milli paraların kâğıt parçası gibi değersiz hale gelmesi ile

sonuçlanabilmektedir. Tarihteki en ünlü hiperenflasyonlardan biri 1920’li yılların başlarında Almanya’da yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya, müttefiklerin tazminatlarını ödeyebilmek için gerekli parayı Alman Merkez Bankası Reichbank’a hazine bonusu satarak karşılamıştır. Bu işlem para arzını hızla artırarak enflasyona neden olmuştur. Bir yıl içerisinde dolaşımdaki Alman markı 115 milyondan 1,3 milyara, sonraki bir yıl içinde ise 497.000.000.000 milyara yükselmiştir. Fiyatlar Ocak 1922 ile Aralık 1923 arasında yaklaşık 87 milyar kat artmıştır. Enflasyonun en yüksek olduğu dönemde malların fiyatları ortalama her 88 saatte ikiye katlanıyordu.

Son yıllarda Zimbabwe’de yaşanan hiperenflasyon, tarihte yaşanmış en şiddetli hiperenflasyon örneklerinden biridir. 2004-2008 yılları arasında yaşanan hiperenflasyon, fiyatların 24 saatte ikiye katlandığı bir hale ulaşmıştır. Zimbabwe doları tamamen değersiz bir hale geldiği için, 2009 yılında tedavülünden kaldırılarak Amerikan doları ve diğer yabancı ülke paraları kullanılmaya başlanmıştır. 2012 yılı itibarıyla, halen ülkenin bir milli para birimi mevcut değildir.

Paranın Miktar Teorisi

Para arzı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi iktisatçı Irwing Fisher tarafından geliştirilen “paranın miktar teorisi” yardımıyla açıklayabiliriz. Fisher paranın miktar teorisini geliştirirken “değişim denklemi” adı verilen aşağıdaki denklemden hareket etmiştir:

$$M \times V = P \times Y$$

Bu denklemde M para arzını, V paranın dolaşım hızını, P ekonomideki genel fiyat seviyesini, Y ise ekonomideki toplam üretim miktarını, yani reel Gayrisafi Yurtiçi Hasılayı (GSYİH) göstermektedir. Değişim denklemine göre, ekonomideki para miktarının paranın dolaşım hızı ile çarpımı fiyat seviyesinin reel GSYİH ile çarpımına eşittir. Burada genel fiyat seviyesinin ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatlarının ortalamasını ifade ettiğini hatırlayalım. Fiyat seviyesinin birden fazla ölçütü olmasına karşın burada kullanılan daha önceki bölümlerde gördüğümüz GSYİH deflatörüdür. GSYİH deflatörü, GSYİH hesaplanırken kullanılan bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarını içermektedir. Reel GSYİH değeri deflatör ile çarpıldığında nominal GSYİH elde edilir. Dolayısıyla değişim denkleminin sağ tarafı nominal GSYİH’yi ifade etmektedir. Paranın dolaşım hızı ise, her bir Türk Lirasının kaç kez el değiştirdiğini göstermektedir. Fisher paranın dolaşım hızını şu şekilde ifade etmiştir:

$$V = \frac{PY}{M}$$

Paranın dolaşım hızı nominal gelirin, yani nominal GSYİH’nin para arzına bölünmesiyle elde edilir. Fisher’e göre paranın dolaşım hızı, insanların bir dönemde kaç kez maaş aldıklarına, kaç kez alışveriş yaptıklarına, yani ne sıklıkla ticari işlem yaptıklarına bağlıdır. Fisher’in miktar teorisi, paranın dolaşım hızının sabit olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre sağ taraftaki değişkenlerden biri değiştiği zaman diğer değişkenler de V sabit kalacak şekilde değişecektir.

Fisher’in teorisi bize para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Bunu görmek için önce değişim denklemini yüzde değişimler olarak ifade edelim:

$$\begin{matrix} M\text{deki} & V\text{deki} & P\text{deki} & Y\text{deki} \\ \text{yüzde} & \text{yüzde} & \text{yüzde} & \text{yüzde} \\ \text{değişim} & + & \text{değişim} & = & \text{değişim} & + & \text{değişim} \end{matrix}$$

Değişim denklemini bu şekilde yazabilmek için çarpım halindeki ifadelerin yüzde değişimlerin toplamı olarak yazılabileceğini söyleyen matematik kuralından faydalandık. Miktar teorisi paranın dolaşım hızını sabit kabul ettiği için, yukarıdaki ifadede “V’deki yüzde değişim” sıfır olacaktır. Ayrıca fiyat seviyesi P’deki yüzde değişimin, enflasyon oranına eşit olduğunu hatırlarsak, bu ifadeyi aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$\text{Enflasyon Oranı} = M\text{deki yüzde değişim} - Y\text{deki yüzde değişim}$$

Bu son ifade enflasyon oranının para arzındaki yüzde değişim ile reel GSYİH'deki yüzde değişim arasındaki farka eşit olduğunu söylemektedir. Diğer bir ifadeyle, eğer para arzındaki artış reel gelirdeki artıştan fazla olursa fiyatlar artacaktır. Burada paranın dolaşım hızının sabit olduğu şeklindeki varsayımı unutmamamız gerekir. Örneğin eğer ekonomi reel olarak %2 büyümüş, buna karşılık para arzı %5 artmışsa ve paranın dolaşım hızı gerçekten de sabitse, paranın miktar teorisine göre %3 civarında bir fiyat artışı beklemeliyiz.

Para Talebi ve Denge Faiz Oranı

Hazine bonoları, hisse senetleri veya gayrimenkul gibi daha yüksek getirisi olan varlıklar varken, insanlar neden servetlerinin bir kısmını para olarak tutarlar? Fisher gibi Klasik iktisatçılara göre, insanlar parayı sadece ödemelerini gerçekleştirmek amacıyla talep ederler. Klasik iktisatçılar daha önce para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklarken kullandığımız paranın miktar teorisini, aynı zamanda para talebini açıklamak amacıyla da kullanmışlardır. Paranın dolaşım hızı V 'yi sabit kabul eden Klasikler, talep edilen para miktarını aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

$$M = \frac{1}{V} PY$$

Burada talep edilen para miktarı, M , nominal gelirin, yani nominal GSYİH'nin bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Buna göre fiyatlar genel seviyesi veya reel gelir arttığında ekonomik birimler ödemelerini gerçekleştirebilmek için daha fazla para talep edeceklerdir.

John Maynard Keynes ise 1936 yılında yayımladığı kitabında insanların üç temel motivasyonla para talep ettiklerini öne sürmüştür: (1) işlem amacıyla, (2) ihtiyat amacıyla ve (3) spekülasyon amacıyla. İşlem amacıyla para talebi insanların günlük, planlanmış harcamalarını ve ödemelerini yapabilmek amacıyla bulundurmak istedikleri para miktarıdır. İnsanlar belli bir zaman dilimi içerisindeki harcamalarını planlayabilirler. Bunlar genellikle rutin yapılan veya önceden öngörülebilir harcamalar ve ödemelerdir. Bu gibi işlemleri gerçekleştirebilmek için insanlar ellerinde gerektiği kadar para bulunmasına dikkat ederler. Bu amaçla bulundurulmuş para miktarı, işlem amacıyla para talebini oluştur-

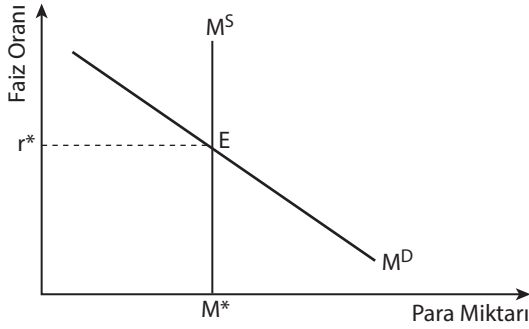
maktadır. Gelir seviyesi arttıkça gerçekleştirilen işlem sayısı da artacaktır. Bu nedenle işlem amacıyla para talebi GSYİH'nin bir fonksiyonudur.

Günlük hayatta planlanmış veya önceden öngörülebilir harcamaların dışında, daha önceden öngörülemeyen harcamalar yapılması gerekebilir. Günlük hayattaki belirsizliklerden kaynaklanan bu gibi durumlarda, ekonomik birimlerin ellerinde bu işlemleri gerçekleştirebilmek için yeterince para bulunmaması oldukça maliyetli olabilir. Bu maliyetlere katlanmamak için ihtiyatlı olmak ve işlem amacıyla bulundurulmuş paradan bir miktar daha fazla para bulundurmaya gerekir. Öngörülemeyen ödemeleri gerçekleştirebilmek amacıyla bulundurulmuş para miktarı, ihtiyat amacıyla para talebini oluşturur. İhtiyat amacıyla para talebi gelire bağlıdır ve gelir arttıkça artacaktır.

İnsanlar servetlerinin bir kısmını para olarak tutarak, hazine bonosu ve tahvil gibi finansal varlıklardan elde edecekleri faiz getirisinden vazgeçmektedirler. Dolayısıyla elde para bulundurmanın alternatif maliyeti, hazine bonosu ve tahvil gibi varlıklardan elde edilecek faiz getirisidir. Faiz oranı yükseldiğinde elde para bulundurmanın alternatif maliyeti de artacaktır. Bu nedenle faiz oranı yükseldiğinde para talebi azalacaktır. Örneğin, hazine bonosu faizi yıllık %8 den %15'e yükseldiğinde hazine bonosu yerine para tutmanın maliyeti yıllık %7 oranında artacaktır. Bu yüksek maliyete katlanmamak için insanlar, ellerinde tuttıkları para miktarını azaltacak, bunun yerine %15 oranında faiz getirisi elde etmek için hazine bonosu alacaklardır. Faiz oranı düştüğünde ise elde hazine bonosu ve tahvil gibi varlıklar yerine para bulundurmanın maliyeti azalacaktır. Dahası, para bulundurmanın maliyeti düştüğünde, gelecekteki muhtemel yüksek faizlerden veya diğer yatırım fırsatlarından yararlanabilmek amacıyla insanlar ellerinde daha fazla para tutacaklardır. Bu şekilde talep edilen paraya Keynes, spekülasyon amacıyla para talebi adını vermiştir. Düşük faiz oranlarında spekülasyon amacıyla para talebi daha fazla olacaktır. Diğer bir ifade ile, spekülasyon amacıyla talep edilen para miktarı ile faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur.

Ekonomideki denge faiz oranı, para arzının para talebine eşit olduğu noktada oluşur. Denge faiz oranını, Şekil 7.3 yardımı ile açıklayabiliriz. Şekilde faiz oranı (r) dikey eksen, para miktarı ise yatay eksen gösterilmektedir. Para talebi, faiz oranı ile ters yönlü bir ilişkiye sahip olduğu

için negatif eğimli M^D doğrusu ile ifade edilmiştir. Yüksek faiz oranlarında spekülasyon amacıyla para talebi azalacağından, diğer faktörler sabit iken, yüksek faiz oranlarında toplam para talebi de azalacaktır. Şekilde para arzı (M^S), dikey eksene paralel bir doğru olarak çizilmiştir. Dikey bir para arzı doğrusu, para arzının faiz oranından etkilenmediğini gösterir. Para arzı ve para talebinin birbirine eşit olduğu E noktası, denge faiz oranını verecektir.

Şekil 7.3 Denge Faiz Oranı

Denge faiz oranında, ekonomik birimlerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarı piyasadaki para miktarına eşittir. Faiz oranının, denge faiz oranı r^* 'dan daha yüksek olduğu bir durumda para arzı, para talebinden daha fazla olacaktır. Bu durumda insanlar ellerindeki fazla para ile hazine bonosu ve tahvil gibi faiz getirisi elde eden varlıklar alacaklardır. Hazine bonosu ve tahvil talebindeki

artış, bu araçların getireceği faiz oranını azaltacaktır. Faiz oranının neden düşeceğini anlayabilmek için hazine bonosu ve tahvil gibi finansal varlıkların birer borç senedi olduklarını hatırlayalım. Bu varlıklara olan talebin artması, devlete borç vermeye istekli daha fazla kişinin olması demektir. Devlete borç vermek için yarışan tasarruf sahipleri daha düşük faiz oranları teklif edeceklerdir. Bu şekilde, faiz oranı denge faiz oranı olan r^* seviyesine gelene dek düşecektir. Faiz oranının denge faiz oranından daha düşük olduğu bir durumda ise, aynı mekanizma ters yönde işleyecektir. Böyle bir durumda para talebi para arzından daha fazla olacağı için insanlar ellerindeki hazine bonolarını satıp, daha fazla para bulundurmaya isteyeceklerdir. Hazine bonolarından paraya doğru kaçış, bono faizlerini artıracaktır. Bu durumda faiz oranları denge faiz oranına ulaşmaya dek artmaya devam edecektir.

Yukarıdaki analizimiz bize, para arzının para talebinden fazla olduğu bir durumda faiz oranının düşeceğini, para arzının para talebinden az olduğu bir durumda ise faiz oranının yükseleceğini göstermektedir. Buradan hareketle merkez bankasının uyguladığı politikalar ile para arzını artırmasının faiz oranlarını düşüreceğini söyleyebiliriz. Benzer şekilde, ekonomik birimlerin ellerinde tutmak istedikleri para miktarında, yani para taleplerinde bir artış olması halinde, para talebi para arzından daha fazla olacağı için faiz oranlarının yükseleceğini söylememiz mümkündür.

Öğrenme Çıktısı

5 Para arzı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayabilme
6 Denge faiz oranının nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme

Araştır 5

Hiperenflasyondan bahsedilebilmesi için enflasyon oranının ne olması gerekir? Araştırınız.

İlişkilendir

Paranın miktar teorisi çerçevesinde %8 oranında bir enflasyonun oluşması için ne olması gerekir? Yorumlayınız.

Anlat/Paylaş

Para piyasasında belirlenen faiz oranının değişmesinin, mal piyasasına etkisini arkadaşlarınızla tartışınız.

1

Paranın tanımını yapabilmek;
paranın işlevlerini ve para arzı
tanımlarını sıralayabilmek

Paranın Tanımı, İşlevleri ve
Ölçülmesi

Mal ve hizmetlerin satın alınmasında ve borçların geri ödenmesinde genel kabul görmüş her şeyi para olarak tanımlamaktadırlar. Paranın üç temel işlevi vardır: (1) Değişim aracı olması, (2) Hesap birimi olması, (3) Değer muhafaza aracı olması.

En yaygın kullanılan para tanımları M1 ve M2 para tanımlarıdır. M1, dar tanımlı para arzı olarak bilinirken, M2, geniş tanımlı para arzı olarak bilinmektedir.

2

Paranın tarihsel gelişimini
özetleyebilmek

Paranın Tarihsel Gelişimi

Çok eski tarihlerden beri çeşitli nesneler değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Tarihte, hayvan kürkleri, tahıllar, tuz, kahve taneleri, deniz kabukları gibi nesnelerin yanında, altın ve gümüş gibi değerli metaller değişim aracı olarak kullanılmıştır. Bugün ise, kâğıt para ve elektronik para yoğun olarak kullanılmaktadır. Para olarak kullanılmasının yanında bir mal olarak da değer taşıyan nesnelere “mal para” denir. Bugün kullandığımız kâğıt para ve madeni paralar gibi, herhangi bir değerli metal karşılığı bulunmayan ve bir mal olarak da değer taşımayan paralara ise, “fiat para” ya da “itibari para” denir. Bunlar dışında tarihte sigara da para olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise çekler, elektronik para, mobil para değişim aracı olarak kullanılmaktadır.

3

Bankacılık sisteminin nasıl
çalıştığını ve kaydi para
yaratma sürecini açıklayabilmek

Bankacılık Sistemi ve Para Arzı

Bankalar, borç vermek isteyenler (tasarrufçular) ile borç almak isteyenler (genellikle yatırımcılar) arasında aracılık yapan bir işletmedir. Bankalar mevduat kabul ederek ve kredi vererek para arzını artırabilirler. Bankaların kabul ettikleri mevduatlar ile kredi vermeleri sonucu para arzında gerçekleşen artışa kaydi para denir. Bankalar ne kadar çok kredi verirlerse, para arzı da buna bağlı olarak artacaktır.

4

Merkez bankasının işlevlerini ve para arzını kontrol etmek için kullandığı araçları sıralayabilme

Merkez Bankaları

Merkez Bankalarının başlıca işlevleri şunlardır: Banknot basımını gerçekleştirmek, finansal piyasaların istikrarını sağlamak, bankaların bankası olarak görev yapmak, devletin bankası olarak görev yapmak, en son likidite kaynağı olmak, para politikalarını uygulamak. Bu işlevleri yerine getirirken Merkez bankasının para arzını kontrol etmek için kullanabileceği üç temel araç ise şunlardır: Açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv oranları ve reeskont oranlarıdır.

5

Para arzı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayabilme

6

Denge faiz oranının nasıl ortaya çıktığını açıklayabilme

Para Arzı, Para Talebi ve Denge Faiz Oranı

Para arzı arttığında, mal ve hizmet miktarı sabitken, bütün fiyatlar artacak ve paranın değeri düşecektir. Paranın miktar teorisi, para miktarı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Buna göre para miktarındaki artışlar, fiyatlar genel düzeyinin artmasına yol açacaktır.

Denge faiz oranı, para piyasasında para arzı ve para talebi tarafından belirlenir. Buna göre, para arzının para talebine eşit olduğu noktada denge faiz oranı ortaya çıkmaktadır.

1 Aşağıdakilerden hangisi değişim aracı olarak kullanılabilecek nesnelerin sahip olması gereken özelliklerden biri **değildir**?

- A. Dayanıklılığı
- B. Bölünebilir olması
- C. Kolay taşınabilirliği
- D. Çabuk kopya edilebilmesi
- E. Standart olması

2 Herhangi bir değerli metal karşılığı bulunmayan ve bir mal olarak değer taşımayan para türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Fiat para
- B. Kağıt para
- C. Banka parası
- D. Banknot
- E. Bozukluk

3 Herhangi bir varlığın nakit paraya, diğer varlıklara veya mal ve hizmete dönüştürülebilme kolaylığını tanımlayan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Servet
- B. Likidite
- C. Trampa
- D. Tağış
- E. Banknot

4 Aşağıdakilerden hangisi likidite derecesine göre bir sıralama yapıldığında en likit olmayan varlıktır?

- A. Vadeli mevduat
- B. Hazine tahvili
- C. Elektronik para
- D. Bono
- E. Gayrimenkul

5 Bankaların mevduat kabul edip kredi vermeleri sonucu para arzında gerçekleşen artışa ne ad verilir?

- A. Kredi
- B. Zorunlu rezerv
- C. Fiat para
- D. Kaydi para
- E. M1

6 %100 rezerv bankacılığı ekonomideki para arzını nasıl etkiler?

- A. Ekonomideki para arzını etkilemez.
- B. Atıl rezervlerin artar ve para arzı azalır.
- C. Toplam rezervlerin artması sonucu para arzı artar.
- D. Zorunlu rezervlerin artar ve para arzı azalır.
- E. Yükümlülükler ve para arzı artar.

7 Aşağıdakilerden hangisi merkez bankasının işlevlerinden biri **değildir**?

- A. Finansal piyasaların istikrarını sağlamak.
- B. Para politikalarını uygulamak.
- C. Hane halklarına kredi vermek.
- D. En son likidite kaynağı olmak.
- E. Bankaların bankası olarak görev yapmak.

8 Bankaların ellerindeki ticari senetleri vadesinden önce merkez bankalarına kırdırarak likidite elde etmelerine ne ad verilir?

- A. Açık piyasa işlemi.
- B. Zorunlu rezerv.
- C. Banka parası.
- D. Hazine bonosu.
- E. Reeskont kredisi.

9 “Paranın miktar teorisi” hangi ikisi arasındaki ilişkiyi açıklar?

- A. Para arzı ile fiyatlar.
- B. Para arzı ile faiz oranı.
- C. Enflasyon ile faiz oranı.
- D. Enflasyon ile fiyatlar.
- E. Paranın dolaşım hızı ile fiyatlar.

10 Denge faiz oranı nerede oluşur?

- A. Para arzı ile fiyatların eşit olduğu yerde.
- B. Para arzı ile para talebinin eşit olduğu yerde.
- C. Enflasyon ile kaydi paranın eşit olduğu yerde.
- D. Para arzının para talebinden küçük olduğu yerde.
- E. Paranın dolaşım hızının sabit olduğu yerde.

1. D

Yanıtınız yanlış ise “Değişim Aracı Olarak Para” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2. A

Yanıtınız yanlış ise “Paranın Tarihsel Gelişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3. B

Yanıtınız yanlış ise “Değer Muhafaza Aracı Olarak Para” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4. E

Yanıtınız yanlış ise “Paranın Ölçülmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5. D

Yanıtınız yanlış ise “Bankacılık Sistemi ve Para Arzı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6. A

Yanıtınız yanlış ise “%100 Rezerv Bankacılığı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7. C

Yanıtınız yanlış ise “Merkez Bankaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8. E

Yanıtınız yanlış ise “Merkez Bankası Para Arzını Nasıl Kontrol Eder” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

9. A

Yanıtınız yanlış ise “Paranın Miktar Teorisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

10. B

Yanıtınız yanlış ise “Para Talebi ve Faiz Oranı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Önemli Türk ressamlarından İbrahim Çallı’nın resimleri para olarak değerlendirilemez. Çallı resimleri değişim aracı olarak veya hesap birimi olarak kullanılmamaktadır. İbrahim Çallı’nın veya başka bir ressamın resimleri, değişim aracı olarak kullanılması için gereken özelliklere sahip değildir.

Öncelikle bu gibi sanat ürünleri standart değildir. Dolayısıyla her bir resmin değeri farklı olabilmektedir. Her bir resim eşsizdir. Resimlerin taşınması kolay değildir. Bu yüzden ödemelerde kullanılması zordur. Ayrıca küçük birimlere bölünemezler. Sanat ürünleri değişim aracı olarak genel kabul görmüş nesneler değildir.

Bununla birlikte İbrahim Çallı’nın resimleri veya diğer sanat eserleri değer muhafaza aracı olarak kullanılabilirler. Sanat eserlerinin likiditesi diğer değer muhafaza araçlarına göre oldukça azdır.

Araştır 2

Kredi kartları bankadan kredi kullanmamıza yarayan araçlardır. Bir süper marketten alışveriş yaptığınızı düşünelim. Kasaya geldiniz ve kasiyer size aldıklarınızın ₺100 tuttuğunu söyledi. Kasiyerdan bir dakika izin istediniz ve koşarak yan taraftaki bankaya gittiniz. Bankadan ₺100 tutarında kredi aldınız ve geri dönüp aldıklarınızı nakit olarak ödediniz. Belki size tuhaf gelecek ama 100 TL’yi kredi kartı kullanarak ödemeniz yukarıda anlattığımızla aynı şeydir.

Kredi kartları harcamalarımız için bankadan hızlı bir şekilde kredi almamızı sağlayan araçlardır. Kullandığımız bankadaki paramız değil bankanın parasıdır. Bu nedenle kredi kartları para olarak değerlendirilmezler.

Kaynakça

- Hubbard, R. G. And O'brien, A.P. (2012).** Money, Banking and the Financial System, Prentice Hall, New York.
- Mankiw, G. (2009).** Principles of Economics, Fifth Edition, South-Western Publishing, Canada.
- Mishkin, F. S. (2006).** Economics of Money, Banking and Financial Markets, Eight Edition, Addison-Wesley, Boston.
- Özatay, F. (2011).** Parasal İktisat, Kuram ve Politika, Efil Yayınevi, Ankara.
- Sweeney, J. and Sweeney, R. J. (1977).** "Monetary Theory and the Great Capitol Hill Baby Sitting Co-op Crisis: Comment" Journal of Money, Credit and Banking, 9(1), Part 1, s 86-89.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2012).** Makroekonomi, Onuncu Basım, Seçkin Yayınevi: Ankara.